

COLOFON

'Rosmalla' (ISSN 0925-2894)
wordt vier keer per jaar uitgegeven
onder eindverantwoording van
het bestuur van de
Heemkundekring Rosmalen

Postbus 64 – 5240 AB Rosmalen
www.heemkundekringrosmalen.nl

Werkgroep Redactieraad 'Rosmalla':

- Harry Coppens
- Martien Veekens
- Henk de Werd

Ontwerp en opmaak:

- Martien Veekens

Productie:

- Grafisch Ontwerp Atelier Meijs
- Drukkerij Van Gerwen

Losse nummers:

- € 4,50 per uitgave

Redactieadres:

- Stationsstraat 8,
5241 EE Rosmalen,
Tel.: 073-5218349

Kopij via e-mail

- martienveekens@hetnet.nl

*Iedere auteur draagt
persoonlijke verantwoordelijkheid
over zijn of haar artikel.*

*Niets uit deze uitgave
mag worden vermenigvuldigd,
tenzij bronvermelding plaatsvindt.*

Op 1 juni 2003 bestond het bestuur
van de Heemkundekring Rosmalen uit:

- Dorry Derhaag-Doomernik
(voorzitter)
- Jan Hoofs
(vice-voorzitter)
- Loek Hoogervorst
(1^e secretaris)
- Martien Veekens
(2^e secretaris)
- Kees van den Broek
(penningmeester)
- Kees Hellemons
(bestuurslid)
- N.N. (vacature)

JAARGANG 13 - NUMMER 2 JUNI 2003

INHOUDSOPGAVE

	<u>Pagina</u>
<i>Dorry Derhaag-Doomernik</i>	
Voorwoord van de voorzitter	2
Heemkundekring Rosmalen en de Societas Birgitta Europa	3
<i>Marjolein Buijssen</i>	
Rosmalen – 25 april 2003	8
<i>Societas Birgitta Europa</i>	
Birgitta Birgersdochter 1303-2003	10
De dag waarop de hemel zich opende	11
<i>Martien Veekens</i>	
Klooster Koudewater in Maasland	12
De Legende van de Abdij Mariënwater	13
<i>Ulla Sander Olsen / Martien Veekens</i>	
De Kroniek van Marie van Oss	14
<i>Jan Sanders</i>	
De Kroniek van Willem Molius	18
<i>Martien Veekens / Hub. Kunst</i>	
De legende wordt doorverteld	20
<i>Léon van Liebergen</i>	
De werkelijke gang van zaken	22
<i>Martien Veekens</i>	
Personen die bij de stichting een rol speelden	24
Bourgondiërs kenden Rosmalen	27
Het scriptorium van Mariënwater	30
De Meester van Koudewater	32
Kunstschatten uit Mariënwater	34
Mariënwater als moederklooster	36
Mariënboom te Kalkar	38
Maria Kruis te Hoboken	40
Maria Refuge te Uden	42
Birgittijn Gerard en het Rosmalens Gilde	44
Judocus Roosen, Pastoor te Rosmalen	45
Birgittijns Kruis in de Rosmalense dorpsvlag	46
<i>Leo Balmer</i>	
Landgoed Coudewater na 1713	48
<i>Impressie expositie Heemkundekring Rosmalen</i>	54
<i>Jan Hoofs</i>	
Peter de Gorter beschouwt zijn bijenkorf anno 2003	58
<i>Van het bestuur</i>	
Heemkundekring Rosmalen dankt zijn sponsors	59
Dank aan Birgitta-sponsors en bruikleengevers	60

VOORWOORD VAN DE VOORZITTER

Voor u ligt een bijzonder themanummer van ons periodiek *Rosmalla*. Opgesteld, geheel in de geest van de viering van het 700^e geboortjaar van de Heilige Birgitta uit Zweden, patrones van Europa.

Het jaar 2000 was ook voor onze woonplaats Rosmalen een feestelijk jaar. We vierden ons 700-jarig bestaan als gemeenschap en hebben de door de gemeenteraad van 's-Hertogenbosch vastgestelde dorpsvlag met het Birgittijns kruis als 'rode draad' gebruikt.

Door het besluit van onze Heemkundekring Rosmalen om lid te worden van de (ook) in het jaar 2000 opgerichte internationale organisatie Societas Birgitta Europa is Rosmalen en 's-Hertogenbosch in het algemeen, maar het Landgoed Coudewater in het bijzonder, van internationale betekenis geworden.

In februari 2003 hebben de aangesloten landen zich gepresenteerd in het Europees Parlement in Brussel. Namens onze vereniging waren ons bestuurslid Martien Veekens en ik daarbij aanwezig.

Deze presentatie is bedoeld als een reizende 'tentoonstelling' door de betreffende landen. Als eerste land na België (Brussel) hebben wij deze Birgittapresentatie (met een uitgebreide aanvulling van de geschiedenis in Rosmalen en andere zusterkloosters) van 25 april 2003 tot en met 3 mei 2003 getoond in het hoofdgebouw van het Landgoed Coudewater.

Na een stijlvolle opening met speciaal daarvoor gecomponeerde muziek voor Birgitta door het *Ensemble Fortuna*, is de tentoonstelling door honderden personen bezocht.

Na onze tentoonstelling is de presentatie naar Altomünster in Duitsland vervoerd en is op dit moment in Vadstena in Zweden.

Onder het hoofdstuk '*De Heemkundekring Rosmalen en de Societas Birgitta Europa*' (SBE) leest u meer over deze organisatie en de relatie met onze vereniging..

Wij zijn als bestuur trots op deze prestatie en zeer verheugd, dat zovelen kennis hebben kunnen en willen nemen van de geschiedenis van de Heilige Birgitta en de boven-regionale cultuur-historische betekenis van het Rosmalens klooster Mariënwater.

In deze uitgebreide *Rosmalla* kunt u dit allemaal lezen en wellicht verrast worden door artikelen waarvan u de inhoud nog niet kende.

Mede namens het bestuur wens ik u veel leesplezier en hoop dat u, net als wij, geïnspireerd raakt door de geschiedenis van de Heilige Birgitta en haar boodschap voor Europa en de wereld. Haar boodschap is ook in deze tijd nog hoogst actueel.

Tot slot wil ik hierbij alle vrijwilligers bedanken voor hun inzet voor, tijdens en na de tentoonstelling. Het resultaat was de moeite waard!!.

Dorry Derhaag-Doomernik
voorzitter

Embleem S.B.E.

HEEMKUNDEKRING ROSMALEN EN DE SOCIETAS BIRGITTA EUROPA

Op initiatief van de Heemkundekring Rosmalen is door het bestuurslid Martien Veekens in 1999 een dorpsvlag ontworpen. Deze dorpsvlag kreeg twee symbolen, namelijk het *Maaslands vierblad* en het *Birgittijns kruis*.

De keus voor het Birgittijns kruis was ingegeven door het historisch feit dat van 1434 tot 1713 op het Landgoed Coudewater een dubbelconvent was gevestigd van de orde der Birgittinessen en Birgittijnen (*Mariënwater*). Een kloosterorde naar de regels van de Heilige Birgitta van Zweden. Meer over deze stichting en de daaraan verbonden legende kunt u uitvoerig lezen in deze *Rosmalla*.

Toen deze dorpsvlag was goedgekeurd door de gemeenteraad van de gemeente 's-Hertogenbosch en op 22 augustus 2000 officieel in gebruik gesteld door de burgemeester, de heer mr.dr. A.G.J.M. Rombouts, heeft de historie van de Heilige Birgitta in Rosmalen meer bekendheid gekregen. De datum 22 augustus 2000 was niet willekeurig gekozen, want Rosmalen vierde op die dag haar 700-jarig bestaan als gemeenschap.

In 1999 is op initiatief van zowel de kloostergemeenschap van de Birgittinessen in Vadstena en de *Museums-und Heimatverein* uit Altomünster in Duitsland de *Societas Birgitta Europa* opgericht. Doelgroepen zijn de Europese landen waar een Birgittijns klooster staat danwel heeft gestaan.

Embleem S.B.E.

De aangesloten leden zijn grotendeels vertegenwoordigers namens organisaties, kerken en musea die belangstelling hebben voor de geschiedenis van Birgitta.

Doel is om door middel van zowel gezamenlijke projecten, zoals de presentatie in Brussel, alswel individuele projecten, zoals onze tentoonstelling over Birgitta, meer mensen kennis te laten nemen van de Birgittijnse orde, hun levensdoel en de historie.

Een belangrijk wetenschappelijk gezamenlijk project is 'ST.BIRGITTA'S MONASTERIES'. Een wetenschappelijke beschrijving van de cultuurhistorie van de Birgittijnse kloosters in Europa. Dit SBE project is gestart in het jaar 2000.

Historici uit de verschillende landen hebben hun manuscripten inmiddels aangeleverd. Het redactieteam bestaat uit mevrouw Ulla Sander Olsen(Denemarken), mevrouw Sandra Frauenknecht (Duitsland) en de heer Per Sloth Carlsen(Denemarken). De coördinatie is in handen van de heer Per Sloth Carlsen.

Door middel van sponsorwerving wordt dit 300 pagina's tellend boek gefinancierd. De koningin van Denemarken heeft een donatie toegezegd. De Europese Unie staat eveneens positief tegenover dit project.

In het jaar 2000 heeft vorenvermeld mediaviste mevrouw Ulla Sander Olsen uit Denemarken onze tentoonstelling '700 jaar Rosmalen' bezocht en ons gevraagd om lid te worden van de Societas Birgitta Europa (SBE). Zij werkt namens het bestaande klooster Maria Refugie te Uden en het voormalige dubbelklooster

Mariënwater aan het manuscript. Zij bezoekt regelmatig het klooster Maria Refugie in Uden.

Na bestudering van de toegezonden statuten en doelstellingen van de SBE is er veelvuldig contact geweest met mevrouw Ulla Sander Olsen. Uiteindelijk is in het bestuur besloten om de jaarvergadering van de SBE in 2002 in Mariager in Denemarken te bezoeken en lid te worden. Ik ben als vertegenwoordiger namens het bestuur en de leden in Denemarken geweest en heb de Heemkundekring Rosmalen voorgesteld aan de overige leden. De landen die nu zijn aangesloten zijn: Zweden, Denemarken, Finland, Polen, Duitsland, België en Nederland.

Oprichting SBE

In de jaarvergadering van 2002 is besloten om in het jubeljaar 2003, het jaar waarin het 700 jaar geleden is dat Birgitta is geboren, ons in een gezamenlijke project te presenteren in het brandpunt van de Europese Unie, namelijk het Europees Parlement in Brussel. Deze (reizende) presentatie heeft in februari 2003 plaatsgevonden en is druk bezocht.

De euro-parlementariërs kregen o.a. Bossche bolletjes en gebakjes met de Rosmalense vlag aangeboden

Na Brussel heeft onze vereniging de internationale presentatie getoond in het hoofgebouw van het voormalige klooster op het Landgoed Coudewater in Rosmalen. Deze expositie is aangevuld met de historie van en rond het klooster Mariënwater in Rosmalen. Na Altomünster in Duitsland is zij nu te zien in Vadstena in Zweden.

De jaarbijeenkomst van de SBE-leden heeft vanwege het 700-jarig jubileum dit jaar in Vadstena Zweden plaatsgevonden. Ik was daar namens de Heemkundekring Rosmalen en ons lid Arie van de Ven was aanwezig als persoonlijk lid. Wij logeerden in het gastenhuis van de Zusters Birgittinessen.

De zusters Birgittinessen in Vadstena leven weliswaar als contemplatieve orde, maar in

Hoofdgebouw Coudewater anno 2003

tegenstelling tot de zusters in het klooster Maria Refugie in Uden, ontvangen zij gasten in hun gastenhuis naast het klooster. De gasten komen voor bezinning, rust, gebed, meditatie, spiritualiteit en indien gewenst kunnen zij met een van de zusters in gesprek over zaken die hem of haar bezig houden.

Het aantal pelgrims die naar Vadstena komt is de laatste jaren sterk gestegen. Een speciaal opgezet *Pelgrimscentrum* geeft informatie en lezingen aan de pelgrims en toeristen. Verdieping, stilte, spiritualiteit en innerlijke rust zijn behoeften die ook in Nederland duidelijk aanwezig zijn, want de kloosters en instituten kunnen de vraag niet aan.

We hebben onze jaarvergadering gehouden en twee nieuwe bestuursleden gekozen. Mevrouw

dr. Sandra Frauenknecht uit Altomunster in Duitsland en mevrouw Dorry Derhaag-Doomernik, voorzitter van de Heemkunde-kring Rosmalen. Zittende bestuursleden zijn: de heer Jens Sondergaard uit Denemarken, voorzitter, de heer Gunnar Jivegard vice-voorzitter en secretaris uit Zweden en organisator voor de bijeenkomst in 2004 de heer Ensio Ruskovuo uit Finland.

Zuster Karin, Abdis van het klooster in Vadstena heeft als prominent SBE-lid namens de kloostergemeenschap in Vadstena deze jaarvergadering bijgewoond. Als comtemplatieve orde reizen

zij niet, maar nu de bijeenkomst in Vadstena plaatsvond, was zij wel aanwezig.

Gesproken is ondermeer over nieuwe projecten en gewenste verbeteringen in de organisatie-

structuur en zijn nieuwe contacten gelegd en ideeën uitgewisseld tussen de leden. In 2004 is Finland het gastland voor de leden van de *Societas Birgitta Europa*.

In 2005 is Nederland gevraagd gastland te willen zijn. Het Landgoed Coudewater met zijn rijke historie, het klooster Maria Refugie met het Museum voor Religieuze Kunst in Uden, de Middeleeuwse Katholieke Lambertuskerk in Rosmalen, de basiliek van St. Jans in 's-Hertogenbosch en de verschillende kloosters in de omgeving, bieden ons voldoende basis voor een stijlvolle ontvangst.

Naast onze jaarvergadering had de vice-voorzitter van de SBE de heer Gunnar Jivegard, een uitstekend programma voor ons samengesteld, geheel in het teken van Birgitta.

De eerste avond was er een officiële ontvangst in het klooster in Vadstena. Aanwezig waren Abdis Zuster Karin en twee medezusters van het klooster in Vadstena, mevrouw Inger Printz Gustafsson, burgemeester van Vadstena, de heer Bisschop Martin Lund en de heer Lars Bergquist, secretaris generaal van het projectteam 700 jaar Birgitta.

Kelder onder hoofdgebouw Coudewater

Lars Bergquist, Secretary General for the Jubilee

Mother Karin, The Birgittine Sisters

Inger Printz Gustafsson, Chairman of Vadstena Municipal Council

Bishop Martin Lind

De volgende dag was er een plechtige kerkdienst in de Birgittakerk, voorgegaan door de bisschop. Verder twee zeer interessante lezingen vanuit verschillende invalshoeken. Een 'toneelstuk' met muziek over het leven van Birgitta in de Birgittakerk in Vadstena en een koorconcert.

Nabij het klooster is een muur gemetseld, waarin losse stenen zijn geplaatst van Birgittakloosters of restanten daarvan in Europa. Op persoonlijk initiatief van Arie van de Ven heeft hij, met toestemming van de Raad van Bestuur van GGZ (Coudewater) een steen meegenomen uit de Middeleeuwse kloosterkelder onder het hoofdgebouw van

De steen uit Coudewater wordt aangeboden

Coudewater. Deze steen hebben wij gezamenlijk aangeboden aan Zuster Karin, de

abdis van het klooster in Vadstena. Deze steen ontbrak nog in de muur.

De reis naar Vadstena met als voornaamste doel het samenkomen met de leden van de SBE in het jubeljaar 700 jaar Heilige Birgitta van Zweden, heeft mij er nog meer van overtuigd dat wij in Rosmalen een bijzonder cultuurhistorisch erfgoed hebben.

Een Birgittacentrum als pelgrimageplaats in Rosmalen op de historische plek, zou ook voor de gemeente 's-Hertogenbosch een belangrijke toeristische trekpleister kunnen zijn.

De heer Leo Balmer, medewerker op Coudewater, houdt al enige jaren, met toestemming van de Raad van Bestuur, rondwandelingen over het terrein van het Landgoed Coudewater. Na onze tentoonstelling is de vraag naar rondwandelingen gestegen.

De Heemkundekring Rosmalen gaat in overleg en in samenwerking met het gemeentebestuur van 's-Hertogenbosch, en/of andere partijen, de mogelijkheden bekijken om in het jaar 2005 als gastland voor de Societas Birgitta Europa te kunnen optreden.

Dorry Derhaag-Doomernik
voorzitter

**Herre,
visa mig din väg
och gör mig villig
att vandra den.**

Birgittas bön
är alla pilgrimers bön.

Pilger- zentrum in Vadstena, Schweden

will

- die Identität der Kirche als eine Wander- und Pilgerkirche verdeutlichen
- durch ein Besucherzentrum den Touristen und Pilgern eine geistliche und kulturelle Anleitung anbieten
- durch ein Pilgerbüro den Pilgergedanken in Kirche und Gemeinde erneuern und vertiefen.

ROSMALEN – 25 APRIL 2003

Tijdens de officiële opening van de tentoonstelling '700 jaar Birgitta van Zweden' hield Marjolein Buijssen, leerlinge van het Rodenborchcollege te Rosmalen, een schitterende toespraak in de kapel van Coudewater.

OPENING TENTOONSTELLING '700 JAAR BIRGITTA VAN ZWEDEN'

“Het is vreemd voor mij om hier nu te staan. Eigenlijk had ik hele andere plannen voor vandaag. Samen met Pim Kouwenberg, een klasgenoot van mij uit 5 atheneum, heb ik een paar maanden geleden het spel *Eurocratie* gewonnen. Een spel waarmee je kennis kan maken met het reilen en zeilen binnen de Europese Unie. Vandaag zou ik samen met Pim naar het *Europees Parlement* in Brussel gaan. Om het spel te promoten, maar ook om samen met andere jongeren uit heel Nederland te discussiëren over de toekomst van de *Europese Unie*. Een toekomst met een Europese regering, een Europese grondwet, misschien zelfs een Europese president. Een toekomst, onze toekomst, waarin in ieder geval samenwerking tussen alle Europese landen een belangrijke rol zal gaan spelen.

Maar helaas kon het spel niet doorgaan. Een paar weken geleden alweer brak er een oorlog uit die ook binnen Europa voor spanningen zorgde. De veiligheidsmaatregelen van het *Europees Parlement* werden aangescherpt, bezoek aan het Parlement was niet langer voor iedereen mogelijk. Uiteindelijk is uit veiligheidsoverwegingen besloten om de bijeenkomst die voor vandaag gepland stond niet door te laten gaan. Een vreemde gedachte eigenlijk: jongeren die samen willen nadenken over een Europa waarin meer democratie, meer eenheid, meer samenwerking zal zijn, moeten

wijken voor een oorlog die Europa juist lijkt te verscheuren.

Niet naar Brussel dus vandaag. In plaats daarvan sta ik hier bij de opening van deze tentoonstelling. En dat terwijl deze tentoonstelling een maand geleden nog in het Europees Parlement in Brussel te bezichtigen was. Een tentoonstelling over een vrouw die een paar jaar geleden is uitgeroepen tot patroonheilige van Europa: Birgitta van Zweden. Een vrouw die alles te maken heeft met eenheid en samenwerking binnen Europa.

Birgitta van Zweden leefde in een tijd dat Europa alles behalve een eenheid was. De honderdjarige oorlog tussen Engeland en Frankrijk was in volle gang. De grote pest-epidemie zorgde ervoor dat de handel tussen de steden nagenoeg stil kwam te liggen. Vreemdelingen werden gevreesd, ze konden oorlog of ziektes met zich meebrengen. Van samenwerking was nauwelijks sprake. Of misschien toch wel?

Daar waar landen en steden steeds wantrouwiger tegenover elkaar kwamen te staan, daar overschreed de Kerk alle grenzen. De kloosterorde van Birgitta van Zweden verspreidde zich over heel Europa. Binnen korte tijd waren de Birgittijnen en Birgittinessenkloosters in Zweden, Denemarken, Finland, Polen, Duitsland, België en Nederland te vinden. Ook hier in Rosmalen, op het landgoed Coudewater stichtte men een klooster. De kloosterlingen trokken zich niets aan van grenzen en vormden zo een eenheid binnen een verscheurd Europa.

En die eenheid bestaat nog steeds. De *Societas Birgitta Europa* verenigt historici, wetenschappers en andere cultuurhistorisch geïnteresseerden uit de plaatsen waar nog een birgittijns klooster staat dan wel een klooster

heeft gestaan. Samen doen ze historisch onderzoek, wisselen kennis en informatie uit, net zoals de Birgittijnen een paar eeuwen geleden de kennis van bijvoorbeeld de boekdrukkunst uitwisselden en zo bijdroegen aan een snelle verspreiding van deze uitvinding binnen Europa, in het bijzonder in Rosmalen en 's-Hertogenbosch.

Als patrones van Europa herinnert Birgitta van Zweden ons eraan dat samenwerking tussen de Europese landen absoluut noodzakelijk is. En dan bedoel ik niet alleen de samenwerking op grond van economische belangen of in tijden van oorlog. Samenwerking houdt zoveel meer in. Samenwerken voor meer vrijheid, voor verbetering van mensenrechten en menselijke waardigheden. Samenwerken aan een betere democratie en rechtstaat. Samenwerken aan meer tolerantie tegenover elkaar. En niet in de laatste plaats samenwerken aan meer saamhorigheid, meer verbondenheid, kortom: meer solidariteit.

Wanneer de Europese regeringen door oorlogen, conflicten of tegengestelde economische belangen uit elkaar gedreven worden, betekent dat niet het einde van de Europese eenheid. Organisaties zoals de *Societas Birgitta Europa* zullen blijven werken aan meer verbondenheid en samenwerking. Deze tentoonstelling is een van de resultaten van die samenwerking.

En ook de jongeren van Europa zullen meebouwen aan een toekomst waarin meer plaats is voor samenwerking. Helaas ging de bijeenkomst in het *Europees Parlement* in Brussel vandaag niet door, maar er volgen nog genoeg internationale projecten. Door uitwisselingen, bijvoorbeeld op onze school, het *Rodenborch College*, maken we kennis met de culturen van andere Europese landen. Zelf heb ik het afgelopen jaar Polen bezocht. Een onvergetelijke ervaring, die mij nogmaals heeft gewezen op de noodzaak van samenwerking tussen landen.

Over een paar weken zal ik deelnemen aan het *Europees Jeugd Parlement* in het provinciehuis in 's-Hertogenbosch. Een week lang zullen jongeren uit Noord-Brabant en Vlaanderen praten over actuele problemen binnen de *Europese Unie*. Ik zelf zal me gaan verdiepen in constitutionele zaken en me bezig houden met de vraag hoe er meer democratie binnen de *Europese Unie* kan komen. Zo zijn er nog tientallen, zo niet honderden projecten te noemen waarbij jongeren van Europa samen komen.

Oorlogen en conflicten, ze kunnen niet op tegen de groeiende samenwerking binnen Europa. De toekomst van saamhorig en verbonden Europa, een Europa waar Birgitta van Zweden in haar tijd al voor gestreden heeft, komt steeds dichterbij. Ik zal er graag aan meewerken.

Ik dank voor uw aandacht.”

Marjolein Buijssen

HEEMKUNDEKRING
- ROSMALEN

VIERING VAN DE 700^E GEBOORTEDAG
VAN
DE HEILIGE BIRGITTA VAN ZWEDEN

PATRONES VAN EUROPA

1303 - 2003

VRIJDAG 25 APRIL 2003
Kapel landgoed Coudewater te Rosmalen

BIRGITTA VAN ZWEDEN
BIRGITTA BIRGERSDOCHTER
1303 - 1373

In 2003 vieren Zweden en de rest van Europa het 700-jarig jubileum van de geboorte van de Heilige Birgitta. Het is niet alleen de Europese Patroonheilige en haar klooster die de aandacht trekken, maar bovenal benadrukt het jubileumjaar een grote Zweedse vrouw - groot door haar menslievendheid, wilskracht, geloof in haar missie, en haar modern standpunt betreffende de rechten en de rechtspositie van de vrouw. Met andere woorden een medeschepsel met een godsdienstige, sociale en politieke verbintenis, zowel in Zweden als Europa.

Het jubileum is onder het beschermheerschap van Zijne Majesteit de Koning. Het zal ons allen raken, en de vieringen zullen een broeikast zijn voor internationale wetenschappelijke, culturele en toeristische samenwerking, met Zweden als centrum en Ostergotland als middelpunt.

Het jubileum verbindt reeds zo'n vijftig Sint Birgitta-kloosters over de hele wereld, evenals Europese universiteiten en musea.

Ons culturele erfgoed en zijn sterke Europese wortels zal naam maken, in het middelpunt van de belangstelling staan, en zich laten zien op het Europese toneel.

Sint Birgitta is een van de best gedocumenteerde personen uit de Noord-Europese Middeleeuwen. Ze was de dochter van Birger Persson, een van de Lords of Justice van Zweden. Ze was al beroemd tijdens haar leven in grote delen van Europa.

Zij was:

- Verwant aan de Koninklijke familie en getrouwd met de Lord Justice Ulf Gudmarsson.
- Moeder van acht kinderen.
- Weduwe op 41-jarige leeftijd.

Ze is beroemd als:

- Pelgrim.
- Heilige, heilig verklaard in 1391, Zweedse patroonheilige in 1396, Europese patroonheilige in 1999.
- Architect - ze beschreef tot in details hoe de abdijkerk gebouwd moest worden.
- Schrijfster - ze schreef meer dan 700 openbaringen.
- Stichteres van de Birgittijnse Orde, de Orde van de Allerheiligste Heiland.
- Vandaag de dag zijn er zo'n 50 Sint Birgitta-kloosters over de wereld verspreid.

S.B.E.

(vertaald t.b.v. Birgitta-expositie te Rosmalen)

DE DAG WAAROP DE HEMEL ZICH OPENDE

Stel je voor: een volkomen normale dag. Je gaat te paard op reis op weg naar het koninklijk paleis in Vadstena. Je bent een succesvolle, rijke en politiek actieve vrouw. Je bent de raadgeefster geweest van zowel de koning als de koningin, hoewel men tegenwoordig de koning meer ziet als een “gekroonde ezel” en de koningin als een “afgeknabbeld klokhuis van een appel, bitter van smaak en vreselijk om te slikken”.

Plotseling openen de hemelen zich en je ziet een monnik op een hemelse ladder die probeert Christus te verstrikken met vragen als “waarom hebben de slechte mensen meer voorspoed in deze wereld dan de goede” en “waarom moet ik anderen gehoorzamen als ik een eigen wil heb”.

In een enkel geïnspireerd ogenblik verwerf je de inhoud van “The Book of Questions”, een boekdeel dat minstens 700 jaar lang een best-seller zal zijn en de levens van miljoenen mensen zal beïnvloeden.

Welkom in Vadstena

Ikon målad av Maj-Britt Fritsche 2003

Tegenwoordig is het gemakkelijker om met de auto of de bus naar Vadstena te reizen. Het oude paleis is een museum en een hotel waar je kunt genieten van een comfortabel verblijf in een historische omgeving. Op 1 juni 2003 is het nieuwe kloostermuseum geopend, het Sancta Birgitta Kloster-museum, om de 700-jarige verjaardag van de geboorte van de Heilige Birgitta te vieren.

Het is de voortzetting van het verhaal van de opmerkelijkste vrouw van Zweden, de enige heilige van Zweden en, vanaf 1999, een van de patroon-heiligen van Europa.

S.B.E.

(vertaald t.b.v. Birgitta-expositie te Rosmalen)

KLOOSTER KOUDEWATER IN MAASLAND

Onderstaand een tekening die H. Spilman in 1730 maakte van het "Klooster Koude-water in Maasland". Het is de oudste afbeelding klooster Mariënwater in Rosmalen uitgezonderd de wee-gave op de 'Kelk van Coudewater' welke door Andres Somers in 1693 werd vervaardigd (zie pagina 35). Spilman werd te Amsterdam geboren in 1721 en stierf te Haarlem in 1784. Hij maakte de tekening in Oost-Indische inkt.

Abbaye Couwater
Abbatia Seminarium &
Conobium Priorat. Virorum
Ordinis Sancte Birgittæ,
ad Aquas Frigidas S. Marice.
Gebouwt int jaar 1434.
Door Frau Milla van Kampen,
Op den Akker van
Peter de Gorter
ouder het Dorp
Rosmalen.

Op aanwijzingen van de B.A.M. en aan de hand van de tekening die Spilman eens maakte is Toon Kerkhof uit 's-Hertogenbosch er in geslaagd om een fraaie maquette te maken van het voormalig klooster. Tijdens de opening van de expositie welke door de Heemkundekring Rosmalen was georganiseerd, speelde deze maquette een bijzondere rol in de act rondom de bijenlegende van Peter de Gorter en Milla van Kampen

DE LEGENDE VAN DE ABDIJ MARIËNWATER

Het veruit beroemdste en in vele variaties gepubliceerde verhaal uit de geschiedenis van Rosmalen betreft de stichtingslegende van het klooster Mariënwater te Koudewater. Op de volgende pagina's wordt hieraan bijzondere aandacht besteed. De twee oudste verhalen staan beschreven in de onlangs door Ulla Sander Olsen uitgegeven Kroniek van Marie van Oss (op de volgende pagina gesteld naast een oud afschrift uit Anholt) en de nog door Jan Sanders (Rijksarchief in Noord-Brabant) e.a. uit te geven Kroniek van Willem Molius.

Als een bijzondere bewerking van deze legende en als inleiding volgt hier eerst nog het ludiek verluchtigde gedicht 'De Abdij Mariënwater' dat door D.J.W. Teding van Berkhout in 1996 werd '(op)getekend'¹.

Martien Veekens

De Abdij Mariënwater

Een vrouw wier rijke echtgenoot
Zojuist was overleden,
Wilde een deel der erfenis
Aan een "goed doel" besteden.
Een klooster, ja dat leek haar wel,
Voor mannen en voor vrouwen.
Ze zat nog wel met een probleem:
Wáár laat je zoiets bouwen?
Komt tijd, komt raad. Toevallig had
Een imker kort tevoren
Gemerkt dat in een bijenkorf
Geneurie was te horen.
Het klonk als hemels kerkgezag,
Heel anders dan het zoemen
Dat uit de and're korven kwam;
't Was waarlijk schoon te noemen.

¹ 'De Erwtman en andere volksverhalen uit Noord-Brabant', (op)getekend noemen door D.J.W. Teding van Berkhout, Voorburg/Uitgeverij Statief, Utrecht 1996, pagina 83 en 84.

Hij zag, na opening der korf,
Dat hij geenszins verkeerd zat:
Raad maar eens wat het bijenvolk
In was gemodelleerd had:
Een klooster, gans in miniatuur,
En fijn: aan alle zijden
Waren zover het oog kon zien
Détails te onderscheiden.
Al spoedig had de hele buurt
Van deze vondst vernomen;

Ook was het nieuws ter ore van
Die weduwwrouw gekomen.
Ze dacht: dit kan geen toeval zijn.
Dit was voor haar het teken
Waar zij het klooster bouwen moest.
Ze ging de imker spreken;
Ze kocht zijn grond, en daar ontstond
Slechts weinig maanden later,
Naar het model in bijenwas,
D'Abdij Mariënwater.

DE KRONIEK VAN MARIE VAN OSS

HANDSCHRIFT NUMMER 41 TE ANHOLT

Auszugsweise Abschrift aus der Handschrift Nr.41 des Fürstlichen Archivs in Anholt² "Zur Geschichte des Birgittenordens" (Fürst. Salm Salmsches Archiv. Anholt i.W. 121/40, Anholt, 12. Juni 1949)³

Hier nae volghen int cort, hoe veel Cloosteren datter gheweest syn van onser religien, die ons kentlik syn. Dat yerste cloostere is ghenoeemt Marien watsteen welcke consecratie gheschiet is int jaer MCCC en LXXXIII den XXIII dach octobris op s. Severyns dach.

.....

Dat XIIIste clooster is Marienwatere ghelegen een ure buyten tserstogen bossche int eedel thertichdomme van Brabant welcke clooster ierste principale beghinne van deese lande is ende daers oick al meeste haer beghinsele ut ghenomen hebben. Dit clooster Marie water waert op een plaetse begonnen die Caude water plaech te heyten by specialen tekenen ende vertoninghen die te dier plaetsen gheschieden. Op die stadt daer dier brueders oude chore staet plach een man veele

² De Wasserburg Anholt (met 'Dicke Turm' uit de 12 eeuw) is gelegen te Isselburg (halverwege Emmerich en Bocholt, niet ver van de huidige grens tussen Nederland en Duitsland).

³ Eerder gedeeltelijk opgenomen in de serie J.C.M. Poelman: 'Van Klooster tot Psychiatrisch Ziekenhuis' gepubliceerd in 'Rosmalla' (Jrg 2, nr.4, december 1992, pag. 23 en 24). De afleveringen verschenen in delen onder redactie van *Ad Aquas Frigidus* te Coudewater in 1968 (zie aldaar pagina 9 en 10) en is in boekvorm o.a. raadpleegbaar in het Rijksarchief in Noord-Brabant onder de titel 'Geschiedenis van Coudewater' (39D36).

DE KRONIEK VAN MARIE VAN OSS

Het handschrift in het Vorstelijk Archief van de Wasserburg Anholt dat wijlen Rector Poelman uit Isselburg-Anholt ontving werd later herkend als een gedeeltelijk afschrift van de oudste kroniek met de legende van de stichting van Koudewater. Deze is door speurwerk van Ulla Sander Olsen⁴ bekend geworden en werd tijdens de exposities '700 jaar gemeenschap Rosmalen' en '700 jaar Birgitta van Zweden' te Rosmalen door de Heemkundekring Rosmalen getoond.

Martien Veekens

Kroniek van Marie van Oss (abdis van Maria Troon in Dendermonde, 1466-+1507) geschreven tussen 1501-1503. Een paar jaar geleden door dr. Elke Strang teruggevonden. Keulen, Historisches Archiv der Stadt Köln. MS Geistliche Abteilung 178 (f. 9r e.v.).

Dat xiiij.ste clooster es in onse bekende lant Marien watre gheleghen int edele hertoechdomme van brabant buyten der stat van shertoghen bosche jnt bischopdom van luydike⁵ welcke clooster eerst principael beghinne van desen lande es ende daerse oeck al meest haer beghinsel wt ghenomen hebben. Dit clooster marie water waert op een plaetse begonnen die coudewater plachte heeten bij specialen tekenen ende vertoonynghen dier te dier plaetsen gheschieden. Op die stat daer der brueder oude choir staet plach een man vele bie stocken of bie corven te houden,

⁴ De hier opgenomen tekst komt uit: 'Het Dodenboek van Mariënwater, Rosmalen bij 's-Hertogenbosch' samengesteld door Ulla Sander Olsen (Lyngby, Denemarken, 1996-2000).

⁵ Luik

biestocken of biecaren te houden. So quam hy om syn bieken te visiteren so hoirde hy gheluyt en voeis, grof en cleyne singhen sewenwerf des daechs. Hy haelden andere mensche veele en oick geleerde manen en prochiaen van Roosmalen dient waerachtich bevonden. Als deese man die bieken corten soudon soe vant hy binnen onder haerlie in wasse gheordineert een bequaam kercke, authare en kelcke met ander geretschappe. Men saech des snaechs processie van monicken en nonnen elck versheyden. Een Jongelinc met ghecruyden hare ghinc voer die processie met eender rallen in syn hant omghaende die placke daert clooster nu staet. Oick hoirde men daer op die eycken boomen twe stemmen teghen een roepen met heescher screyelycker stemmen. Wy moeten wech en van hier ruymen. En veele meer dat te lanck verstrecken waer.

Omtrent anno MCCCCXXXVI so isser ghecomen een vrouwen persone sterck van gheeste die veele pelgrimadien track en ontfinck die kennisse van onsen yersten cloosteren. Haer harte ontsteeken wesende si track te Romen en sie heeft gratie ghewonden by onsen alder herlicsten Vaders den Paus Eugenius de vierde⁶ impetrerende syn benedixie en den wiele mette orlof om in onsen landen deese religie te planten, welcker name was Vrouwe Milla van Campen. Deese comende in hollant maer daer met vortgaende by dien comende der stadt van des thertoghen bosche versueken de eenen bequaeme plaetse buyten der stede want sy haddense al meest buyten ghewonden.

⁶ Het pontificaat van Gabriele Condulmer (neef van paus Gregorius XII) liep van 3 maart 1431 tot 23 februari 1447. Paus Eugenius IV was de opvolger van paus Martinus V en werd op zijn beurt opgevolgd door paus Nicolaas V.

soe quam hij om sijn bieken te visiteren soe hoorde hij gheluyt ende wys grof ende cleene singhen, seven werf des daechs, hij haelde ander menschen vele ende oeck gheleerde mannen prochianen van roesmalen diet warachtich bevonden. Als deze man die bieken corten soude so vont hij bynnen in haerlieder wasse gheordineert een bequam kercke, outharen ende kelcten metander ghereeschapen. Men sach des snachs processie van monnycken ende nonnen elc verscheiden. Een jonxken met ghecrulden hare ghinc voer die processie met eender rollen in sijn hant omgaende de placke daert clooster nu staet. Oec hoorde men daer ap die eeken boomen twee voysen ieghen een roepen met heescher screyelijcker stemmen, wij moten wech ende van hier ruymen. Vele meer dat te lanc waer.

Omtrent anno M.cccc.xxxviij. soe esser ghecomen een vrouwen persoer sterck van gheest die vele pelgrimaedsien trac ende ontfinck die kennesse van onsen eersten cloosteren haer herte ontsteken wesende sij trac te roome ende heeft gracie gheuonden bij ons alder heylichsten vader den paewes Eugenius de vierde impetrerende sijn benedicie ende den wiele metten oerlof om in onsen landen dese religie te planten, welcker namen was Vrouwe mylla van campen⁷. Dese comende in hollant maer daer niet voortgaende bij dien tijden Comende ter stat van des hertoghenbosche versueckende een bequam plaetse buyten der steden want sij hadse al meest buyten ghevonden

⁷ In het door Ulla Sander Olsen bewerkte *Dodenboek van Mariënwater* wordt zij Milla van Campen van Amerongen genoemd.

Seer cortelyck quam deeser recomendaci ten ooren van enen ryken portere van der stadt ghenoeemt Peter de Gortere ende Aleyt synder huysvrouwen; beyde sonder kynderen. Tsamen deese twee hadden een groot hof en half myle buyten der stadt liggende. By een lopende water isser breede plack welck water tusschen den susteren ende bruers loopt. Dit uthof offerden deese twee personen mildelyck Godt op ter salicheit van haerlieder sielen. Vrouwe Milla die plack blydelyck ontfinck. Die Deeken van sint Jans evangelisten kerck en die groote heer Herman die overste Canonick en ander personen vielen haer by. Men beghan vromelyck te metsen en te timmren de devotie wies (?) verre en nae Vrouwe mille bekeerden ontullick volck totter minnen deeser om bystant te doen. Oick soe was sy snelle int versuecken treckende aenden hoghen bisscop van Luydick en impetreerde syn gratie. Synen suffragaen commende met haer en wyde die plack noch soiber wesende. Oick mede cledende en wielende goeder lieden kynderen van Antwerpen Bruessele en Dermon⁸ en ontrent bynnen en buyten des thertogen bosche daer oick eedele kynderen onder waren.

⁸ Dendermonde is gelegen aan de Schelde binnen de driehoek Gent-Brussel-Antwerpen

Zeer cortelyc quam dese recommendaci ten ooren van eenen rijcken poortere van der steden ghenoeemt pieter die gortere ende aleyt⁹ sij huysvrouwe beyde sonder kijndere. Tsamen dese twee hadden een groot hof een half myle buyten der stat liggende bij een loopende water zeer breede plac welc water tuschen den susteren ende bruers loopt ende bliven zal. Dit wthof offerden dese twee persoonen myldelyc god op ter salicheyt van haerlieder sielen. Vrouwe mylle de placke blijdelijc ontfinck de deken van sente jans euangelisten kercke¹⁰ ende die groote her herman¹¹ die ouerste canonyck ende ander persoonen vielen hare bij. Men began vromelijc te metsen ende te tymmeren. Die devocie wies verre ende nae. Vrouwe mylle bekeerden ontallijck volck totter mynnen deser religien bijstant te doene. Oeck soe was sij snel int versuecken treckende aenden hooghen bischop van ludick ende impetreerden sinen suffragaen comende met haer ende wijdden die placke noch zoiber wesende. Oeck mede cledende ende wijlende goeder lieder kijnderen van antwerpen, bruesel ende deeremonde ende omtrent bynnen ende buyten des hertoghenbosche daer oeck edele kijnderen onder waren.

←

Initiaal uit een handschrift, vervaardigd in klooster Maria Troon te Dendermonde in 1486, met een voorstelling van de H. Birgitta (Foto: Hessische Landes- und Hochschulbibliothek, Darmstadt. Uit: *Brabantse biografieën* 5, BRG 's-H.bosch, 1999, in artikel: Ulla Sander Olsen, *Marie van Oss, abdis en kroniekschrijfster*)

⁹ Peter de Gorter wordt op 30 juni 1441 als weduwnaar van Aleidis Troyaes vermeld (*Archief van de Kommanderij van de Duitse Orde te Vught*, RANB toeg.nr. 273, inv.nr. 262). (Zie aparte paragraaf)

¹⁰ Pieter de Crom. (Zie aparte paragraaf)

¹¹ Heijmericus van Kampen, nominale pastoor van Rosmalen en sedert 1453 lid van het kapittel van de Sint-Janskerk in Den Bosch. (Zie aparte paragraaf)

De tot 50% van de ware grootte verkleinde
originele tekst van de

Kroniek van Marie van Oss

zoals deze door de Heemkundekring Rosmalen
werd ontvangen van

Ulla Sander Olsen uit Denemarken

Dat xij in clooster was in onse belovende lande
zou water gheleghen int edele herzogedome
van brabant bynde der stat van herzoghe lufft
int bishopdom van lmedilze welcke clooster
verst princiiaal begimne van desen lande
en dazse oec al meest haer begimfel wt ghe
men hebben Dit clooster maer water waert
een plaetse begonnen die conde water plaetse
hertey bij specialen teelone en verzoogen
dier te dier placten gheleiden Op die stat
dier der brudez onse chow stant plaetse en ma
velc die staet of die conde te houden locon
in om in brudez te vifentze soe haer die
ghelint en was trof en cleme smitton towe
verf des dazse hie haerde ander mensche wa
en oec gheleerde manen zachtname te
malen die nazachtich beaen den die dize mach
die brudez conde te haer name
mariludez wisse gheverdmeert van byquon
izetar outijnen en zolten met ander ghe
chapey allen sijn des siachs processie van monie
ten en namen ele verscheiden En joncke met
gheezulden hare ghinc over die processie in
vender zolten in sijn hant omganc de plaetse
dier clooster nu stant Die haerde die ap
die velle wanne twee wopen inghen en zoep
met hoefelhe seze vheketz stemen in moten
voch en van hie zingne Dole meez dz te
lanc wuz

Dintzent an .Mlccc. xxxviij. soe
vse ghecome van vrouwe persien sterck van
ghewst die vele polzmaedfien trac en ont
finelz die kunneste van onsen versten clooster
haer herte ontstelzen wofonde sijn trac te wanne
en sijn heest gze gheoudey bij onsen alder hez
ghen wader den parouwe Eufrenius de vier
de impetreezede sijn bndicte en den velle met
ten oerlof on in onsen lande dese zehie te
planten welcke namen was. Bronne myl
wezen campe dese comede in hollant maer
dier met woetgaende bij die in dien conde ter
stat van des herzoghe lufft verzueltende en be
quamen plaetse byten der stede want sijn hadse
al meest byten gheoudey zee costelic quam
dese recommenden ten ooren van velle zindre por
teze vander stede gheoudey puer die goetze
dier stat in lufft die velle sonder lufft
thamen dese more hadden van groot hof en half
myl byten der stat huyfende bij een loopende
water zee breede plus velle water tuchten den
susteren en zueze loopt en ginc sal Dit wthof
offerden dese twee plone mydelijc god ap ter sa
licheit van hie zinder sullen Bronne myll de
plaetse blijde ontfin de dle van sinte pms
uare visten hertelc en die gzeze hie herna die
oneste canonijclz en ander pe zonne welen haer
by Allen beten vromelic te meefen en te timere
die denoer velle verze en na vrouwe mylle
veldezen ontalijclz velle totte manen desz
zohie bystant te dene oec soe was sijn sel
met verzueltz tredende aenden huyfhe lipshap
van lufft en impetreezen sine suffragan co
mede met haer en wydden die plaetse noch zohie
wofonde oec mede cluende en wihende gze
der lufft lufft van ant wozpe. Guesse ende
dezenide en ontzet hinc en byten des hie
toffe wofelz dier oec edele lufft ende zohie

Ulla Sander Olsen schrijft in haar artikel 'Marie van Oss', opgenomen in *Brabantse Biografieën*
"Het is interessant te bedenken dat Marie van Oss, die negen of tien jaar na de oprichting van het
klooster Mariënwater of Koudewater bij Rosmalen was ingetreden, blijkbaar de eerste is die de
bekende legende over de miraculeuze gebeurtenissen tijdens de stichting ervan beschrijft."

DE KRONIEK VAN WILLEM MOLIUS

KRONIEK VAN WILLEM MOLIUS

Dit is de vertaling van een Latijnse tekst, geschreven op een los blad papier en ingevoegd in een register dat in dezelfde hand geschreven is. De tekst dateert uit kort na het midden van de zestiende eeuw en is een afschrift kroniek van Willem Molius¹², die op zijn beurt uit ca. 1550 dateert. In de andere afschriften die van deze kroniek bekend zijn, komt deze tekst niet voor. Blijkbaar was ze een aanvulling op de reeks kloosterstichtingen in 's-Hertogenbosch, die in de kroniek behandeld worden. Het origineel van deze tekst wordt bewaard in het archief van de abdij van Tongerlo in België. Transcriptie en vertaling zijn van de hand van J. Hoekx, G. Hopstaken o.cist., A. van Lith-Droogleever Fortuijn en J. Sanders.

De eerste stichting van het klooster van de Heilige Brigitta buiten 's-Hertogenbosch op de plaats die Coudewater heet

In het jaar des Heren 1434 is het klooster van de Heilige Brigitta ontstaan, niet ver buiten 's-Hertogenbosch, welk klooster Mariënwater of gebruikelijker Coudewater heet. Dit klooster is een soort dubbelklooster van mannen én vrouwen. Beider woonverblijven zijn aan elkaar grenzende gebouwen, maar zo gescheiden door beider kloosterlijk slot dat men van het mannenverblijf niet naar dat van de vrouwen noch omgekeerd kan gaan, behalve in uiterste noodzaak om het Sacrament aan de zieken toe

¹² Dr G.C.M. van Dijk, 'De Bossche optimaten' (Tilburg 1973), pagina 200, vermeldt: "Geschiedschrijver Willem Mol (Molius), tevens priester, werd lid van de broederschap in 1531-1532 en overleed in 1565 (laatste eer op 6 oktober)".

te dienen, en dat nog onder grote voorzorgen. De kerk is echter gemeenschappelijk voor beiden, maar zo dat de broeders van de kerk gebruik maken voor hun godsdienstoefeningen in het benedengedeelte of de begane grond, de zusters doen dit in het bovengedeelte of balkon. En bij het bidden van het officie of het zingen van de getijden: pas wanneer de broeders met de metten of een van de andere getijden klaar zijn, dan pas beginnen de zusters met de hare. De hoogste leiding van het klooster berust bij de abdis. De broeders verlenen de zusters hun diensten in de eredienst en een van hen, die biechtvader of prior genoemd wordt, staat aan het hoofd van hen. Zonder ernstige noodzaak mogen de broeders het kloosterlijk slot niet verlaten. Zowel de broeders als de zusters dragen grijze kleren, een tuniek en een mantel en midden op de mantel een rood kruis in een wit rondje¹³. Zij volgen de regel van de Heilige Augustinus met toevoeging van eigen constituties. Dit klooster is op de volgende wijze ontstaan.

Er verbleef in een burcht in Holland een rijke, machtige vrouw, een weduwe, heel vroom en deugdzaam, heel ijverig in goede werken en het geven van aalmoezen. Ze heette vrouwe Milla van Campen, telg van een beroemd en edel geslacht. Herhaaldelijk werd zij innerlijk door goddelijke aansporingen en ingevingen van de Heilige Geest aangezet om een klooster te laten bouwen van de orde van de Heilige Brigitta.

Ten tijde van deze geestelijke aansporingen nu was er een boer of landbouwer, aan wie de plaats Coudewater toebehoorde, en deze had daar grote bijenkorven. De mensen noemden hem Peter de Gorter. Omdat hij uit zorg nogal

¹³ Zie de beschrijving van de Rosmalense dorpsvlag

dikwijls naar zijn bijen ging kijken, stond hij eens midden in de nacht op en hoorde hij, toen hij nieuwsgierig zijn bijenstand inspecteerde, zo'n lieflijk melodieus gezang, als geen bijen in hun wonderlijke opwinding voortbrengen, maar alsof engelenstemmen zongen, zodat deze landman van dit gezang geen genoeg kon krijgen. Op de plek waar dit gebeurde, staat nu het hoogaltaar van dit klooster. Hierover verbaasd en proberend beter te horen wat er in de bijenkorf was, trad de man naderbij om het te onderzoeken. En toen hij de bijenkorf omkeerde, vond hij boven in de korf een kerkje en twee kloostertjes van een wonderlijke structuur uit de meest zuivere was gevormd en rondom deze constructie koren van bijen, die als hemelse scharen de wacht hielden.

Toen de boer dit bouwwerk bekeken had, werd hij bang. Hij holde naar zijn pastoor en zijn mededorpsgenoten en vertelde alles wat hij gedaan, gehoord en gezien had. De priester en zijn parochianen die hij meegenomen had, kwamen op de plaats van de bijen en troffen de bijen rondvliegend aan, zoemend ter ere van hun schepper.

Toen dit verhaal zich snel overal verbreidde, werd dit ook bekend aan de voortreffelijke weduwe, voornoemde Milla van Campen. In haastige dagreizen kwam zij naar deze plaats en na overleg met de boer en andere rechtschapen mannen stond de boer dit stuk land af om er een

dubbelklooster te bouwen van de orde van de Heilige Brigitta. De weduwe is twee maal naar Rome gegaan om bevestiging te krijgen voor deze kloosterstichting. Want de deken en de kanunniken van de Sint-Jan in 's-Hertogenbosch probeerden uit alle macht het plan van de kloosterstichting te vrijdelen en de grond in te boren. Maar hun pogingen liepen op niets uit. Want door de zorgen van de weduwe Milla van Campen, die rijke giften hiervoor geschonken had, werden er op die plaats kloosterverblijven met een nieuwe kerk gebouwd. En er werden naar deze plaats broeders en zusters uit Frankrijk gezonden uit Besançon om in dit klooster de levenswijze te introduceren volgens de vorm van de orde van de Heilige Brigitta.

Snel groeide deze stichting in gebouwen en in aantal van reguliere personen van beider sexe, die leefden onder een heel goede regeltucht. Vrouwe Milla van Campen nam in hetzelfde klooster het kloosterkleed aan en werd later abdis van die plaats. De deken van het kanunnikencollege in 's-Hertogenbosch, heer Peter Crom genaamd, toen deze zag dat al zijn pogingen om hen het klooster te laten verlaten, spaak liepen, kreeg wroeging en uit berouw deed hij afstand van zijn dekenaat met zijn prebende, trad in het klooster, aanvaardde de regel en werd daar broeder van het huis en later prior of biechtvader van dit klooster.

DE LEGENDE WORDT DOORVERTELD

In het dossier 'Rosmalen / Coudewater', berustend in het Bisschoppelijk Archief te 's-Hertogenbosch, bevindt zich een manuscript van A.M. Frenken pr.: 'Het klooster Marienwater, alias Koudewater'. Op pag. 5 schrijft hij:

“De sage over het ontstaan van Mariënwater is algemeen bekend. Peter de Gorter, hoevenaar en bijenhouder op Koudewater, kwam op zekere dag tot de ontdekking, dat de bijen in een van zijn korven twee wassen kloostertjes hadden gebouwd (of volgens een andere lezing in een korf een kerkje en in elk van de twee links en rechts daarvan staande korven een kloostertje). Het wonder werd geduid, dat ter plaatse twee kloosters moesten worden gebouwd, hetgeen natuurlijk aanleiding gaf tot het stichten van Mariënwater en wel door een zekere voornamewrouw of weduwe Milla van Kampen.

De sage vindt men omstreeks 1550 verhaald door de Bosschenaar Albertus Cuperinus van den Bosch, broeder-koster van het cistercienserklooster te Heusden, in *'Die Chronicke vander vermaerder ende vromer stad van Tsertogenbosch'*, uitgegeven door dr. C.R.Hermans (Verzameling van Kronijken betreffende de stad en Meierij van 's-Hertogenbosch, 1848, blz. 55-57). De sage werd naverteld in 1624 door Dionysius Mutsaerts O Praem. (*Tilburg 1578, pastoor van Kalmthout 1616-25) in zijn *Kerckelijcke Geschiedenissen in onse Nederlanden* II 188-89 (Antwerpen, 1622)¹⁴, vervolgens door Aug. Wichmans in diens *Brabantia Mariana* pag. 874 vv. (Antwerpen, 1632) en in 1649 door Jac. Van Oudenhoven, *Beschrijvinge vande Meyerye van 's Hertogenbossche* blz. 54-55.”

¹⁴ Ook gepubliceerd in 'Rosmalen in Oude Tijden', Rosmalen 1955, pagina 24 ev.

Het zal de 'aandachtige' lezer opvallen, dat de hier bedoelde verhalen allen zijn gebaseerd op de legende zoals deze door Willem Molius is neergeschreven. De meest met de werkelijkheid rekening houdende legende uit de kroniek van Marie van Oss was bij alle hier genoemde auteurs klaarblijkelijk niet bekend. Vooral de figuur van Peter de Gorter heeft in grote mate een 'metamorfose' moeten ondergaan. In de latere legenden verwordt Peter de Gorter tot een plaatselijke figuur, een imker, die zelf de ontdekking in de bijenkorf gedaan zou hebben. Een stijlfiguur zoals we die ook aantreffen bij legenden rondom markante personen als Karel de Grote. Illustratief is b.v. de beschrijving van de legende zoals deze staat afgedrukt in 'De laatste horengalm. Romantiek van Brabant in Sage en Historie door Hub. Kunst' (Zundert 1968, pagina 8) en waarvan hier een gedeelte wordt overgenomen.

Martien Veekens

'Hoe Coudewater gesticht werd'

“Niet ver van het dorp Rosmalen in de aloude Meierij van Den Bosch, ligt het gesticht “Coudewater”, waar de arme krankzinnigen door de kloosterlingen met vrome toewijding verzorgd worden. Nog altijd houdt dit huis door z'n naam de gedachtenis levend aan een voormalig klooster, dat jaren lang het Brabantse land ten rijken zegen strekte. ...

Dit is het verhaal der wondere legende, hoe God zelve een zeldzaam teken gaf, dat het Hem aangenaam zijn zou, als op deze stille plek in de dorre vlakte der Meierijse zandwoestijnen het wisselend koorgebed der monniken en kloostervrouwen ten hemel zou stijgen, als geurende wierookwolken voor zijn troon. We schrijven het jaar Onzes Heren 1434. ...

Het moet wel 'n simpel, heel doodgewoon Brabants boerke geweest zijn, die Peter de Gorter, die op zo wondere wijze een werktuig was in Gods hand en zo'n zeldzaam aandeel kreeg in de bouw van een klooster, binnen 't domein van zijn parochie. Zo'n stoere werker, zoals er nog zo velen leven op het land, met gebruind en gegroefd gelaat, gebogen door de vermoeiende zware veldarbeid een mensenleven lang. ...

Het kleine huis van Peter de Gorter stond daar aan een stille landweg, achter de schaduwende elzen, waartussen 't ruige rieten dak vlekte als een bruine wollige vacht, uitgespannen in het groen. ... Aan 't eind van de hof, onder een zwaar planken afdak, staan zijn bieënkorven, op de rij, rond en breed, ruig en ruw gevlochten. O, de nijvere bieën. ... De bieën hebben de bijna vaderlijke zorg van Peter de Gorter. ...

Op deze dag had het bieënvolk aan de oude Peter de Gorter zorg gegeven. De zwermtijd was gekomen! ... Deze avond is hij, wat bezorgd, in huis getreden. Morgen vóór de haan kraait zal hij weer gaan kijken ... Maar Peter de Gorter ligt slapeloos op z'n leger neer. ... De iemker is opgestaan, trekt een paar kleren aan. Nog eens wil hij zien, hoe z'n bieën zich houden in deze zoele zomernacht.

Hij komt buiten in de hof; de maan praalt als een witzilveren monstrans aan de hemelkoepel; de bloemen geuren doordringend en zoet. Daar staan de korven onder 't wrakke afdak, ze glimmen groenig, bevloeid door 't blanke maanlicht. Maar plots, met een schok staat het boerke stil. Wat hoort hij? ... Kerkgezag ruist over de tuin, zacht lieflijk; hij hoort 't koorgebed van mannenstemmen, zwaar, sonoor, en lichte hoge stemmen van vrouwen ... Waakt hij, of droomt hij? Doch neen, steeds duidelijker verneemt hij het aanzwellende koraalgezag. De maan ziet op hem neer als een goedig begrijpend mensengelaat. Nu bemerkt hij opeens, waar vandaan 't gezang komt, daar,

vanuit zijn bieënkorven! Hij gaat er heen, met eerbiedige schroom, voorzichtig als vreesde hij een schone droom te breken ...

Maar neen, 't zingen houdt aan, vol en vibrerend. Zijn dan z'n goede, zo vertrouwde bieën zulke zeldzame kunstenaressen? Hij heeft de grootste korf gegrepen. Langzaam keert hij hem om, dat de maneschijn vol kan vallen in de zwarte holte, waar de raten hangen ... Hij ziet geen raten ...

Hij bemerkt met ontroering, dat er een prachtig monument gebouwd is van het zuiverste en blankste maagdenwas, rein als versgefallen sneeuw ... En hij ontwaart bij nader toezien twee kloostergebouwen geformeerd; met in 't midden een ruime getorende kerk met transen en kantelen ... Gaat er een wonder gebeuren? ...

De volgende morgen vertelt Peter de Gorter het gebeurde aan de cureit. Deze komt met geloofwaardige getuigen, en vindt alles zoals de iemker het hem gezegd heeft.

Dra was heinde en verre in Brabant en Vlaanderen en Holland dit nieuws bekend. 't Gerucht kwam ook ter ore van Milla van Kampen, een rijke weduwe, die haar rijkdom besteedde tot Gods meerdere glorie. En spoedig was haar besluit genomen. Ze onderhandelde met Peter de Gorter, die z'n akker afstond tegen redelijke prijs. Na enige jaren verrees op die plek een mannen- en vrouwenklooster der Orde van Sinte Brigitta, het ene klooster werd "Coudewater", het andere "Sint Annenberg"¹⁵ genoemd.

Meer dan tweehonderd jaar bleef dit dubbelklooster bestaan en verspreidde rijke zegening over de vale heidelanden der Meierij."

¹⁵ Hier vergist de schrijver zich wel heel erg! Het klooster van de Augustinessen 'Annenborch' te Rosmalen (1485 tot 1582) had geen directe relatie met de Birgittinessen ('Mariënwater')

DE WERKELIJKE GANG VAN ZAKEN

In 'Beelden in de abdij'¹⁶ vertelt Léon van Liebergen in het derde hoofdstuk (De abdijen 'Mariënwater' en 'Maria Refugie') op pagina 41 e.v. over de werkelijke gang van zaken die "iets prozaïscher" was dan hiervoor werd vermeld.

"Milla van Campen, een gefortuneerde weduwe uit de Hanzestad Kampen en reeds bekend met de nog jonge Orde van de H. Birgitta, die in verschillende Hanzesteden conventen had gerealiseerd, streefde ernaar om in, of in de directe omgeving van Kampen, een birgittijns convent te realiseren. In Wilsom, een buurtschap van Kampen, had zij reeds een kleine gemeenschap, het huis van de franciscanessen (penitenten), gesticht. Deze kleine gemeenschap onder het patronaat van St. Catharina wilde zij omvormen tot een birgittijnse abdij. Hiertoe richtte zij zich tot paus Martinus V met het verzoek of deze kleine gemeenschap de regel van Augustinus aan mocht nemen. Dit deed zij met de bedoeling om vervolgens als reguliere kloostergemeenschap aan te kunnen sluiten bij de Orde van Birgitta van Zweden. De paus verleende zijn fiat en stelde de abt van Dijckelingen (of Dikninge) aan om een en ander uit te voeren. Deze ging aan de slag maar ondervond spoedig hevige weerstand van de stad Kampen. De stad zat niet verlegen om een nieuwe abdij.

Kampen had in eerste instantie vooral bezwaren van economische aard. Maar de door Milla van Kampen beoogde stichting werd ook bemoeilijkt door de ingewikkelde kerkelijke situatie in het bisdom Utrecht, waar Kampen deel van uit maakte. Er waren problemen gerezen rond de benoeming van een nieuwe

bisschop. Op 11 oktober 1423 werd te Utrecht met steun van de steden, waaronder Kampen, Rudolf van Diepholt tot nieuwe bisschop gekozen. Dit was zeer tegen de zin van paus Martinus V. Hij wilde Walram van Moers, bisschop van Spiers, op deze zetel. Walram zag, na alle commotie en na het nodige diplomatiek overleg, af van zijn benoeming. De paus was hierdoor in staat om zonder al teveel gezichtsverlies terug te krabbelen en een nieuwe kandidaat naar voren te schuiven. Als compromis werd proost Zweder van Culemborg benoemd. Maar ook deze kandidaat bleek voor velen, waaronder ook de steden, onaanvaardbaar. Er ontstond nu een tweestrijd waarbij Milla van Kampen de door de paus benoemde Zweder van Culemborg steunde. Dit terwijl haar eigen stad impliciet gekozen had voor Rudolf van Diepholt.

Na het overlijden van paus Martinus V erkende zijn opvolger, Eugenius IV, alsnog Rudolf van Diepholt als wettig benoemd bisschop. Tegen beter weten in bleef Milla van Campen evenwel bisschop Zweder steunen, die in beroep ging bij de vergadering van de bisschoppen, het Concilie van Basel. Deze kerkvergadering steunde hem, maar voordat het probleem opgelost kon worden overleed Zweder van Culemborg in 1433. Het Concilie van Basel wees daarop alsnog Walram van Moers als nieuwe bisschop van Utrecht aan. Volhardend in haar standpunt steunde Milla van Campen deze keuze. Door haar eerder ingenomen standpunt vreesde zij terecht dat zij met haar plannen ten aanzien van haar kloostertje te Wilsom weinig kans zou maken bij bisschop Rudolf van Diepholt, wiens benoeming zij altijd genegeerd had.

Door Milla's keuze voor het besluit van het Concilie van Basel verdiepte het conflict tussen Milla en de stad Kampen, die Rudolf bleef steunen. Milla raakte meer en meer verstrikt in

¹⁶ *Middeleeuwse kunst uit het noordelijk deel van het hertogdom Brabant*, uitgegeven door het Museum voor Religieuze Kunst Uden, 1999

een kerkelijke machtsstrijd, die haar nog lang zou blijven achtervolgen. Milla verliet daarop Kampen en trok naar 's-Hertogenbosch. In de buurt van deze stad, in Rosmalen, kocht zij, of kreeg zij geschonken tot zieleheil van de familie Gorter, het landgoedje 'Koudewater' en stichtte zij in 1434 een klooster dat binnen tien jaar zou uitgroeien tot de dubbelabdij 'Mariënwater' te Koudewater veelal afgekort met Koudewater (*Maria ad Aquas Frigidas*) aangeduid.

Maar ook hier was verzet. Dicht bij huis was het kapittel van de St.Jan beducht voor concurrentie voor de Zoete O.L. Vrouw van Den Bosch door een Orde die zelf een grote verering tot Maria kende en bood stevig weerstand. Milla van Campen hield evenwel vol en liet alles met behulp van de birgittijnse abdij van Stralsund bij de H.Stoel te Rome bevestigen. Hun gezamenlijke inspanning werd beloond. Het kapittel gaf zijn verzet op en de deken ervan, Petrus Crom, zou later tot de orde toetreden. Hij zou zelfs de vierde prior van de abdij worden.

Maar er lagen meer gevoeligheden, verder van huis, maar zij waren er niet minder om. Milla was getekend door het Utrechtse bisschopsconflict en bracht dit mee naar het bisdom Luik, waartoe Rosmalen behoorde. De bisschop van Luik stond in dit conflict aan de zijde van de paus en gruwde van het besluit van Basel. De bisschop van Luik zat in die dagen beslist niet te wachten op de benoeming van Walram van Moers tot bisschop van Utrecht. Zijn diocees zou dan omgeven worden door twee machtige kerkvorsten die door bloedbanden met elkaar verbonden waren. Zijn oostelijke buurman, de aartsbisschop van Keulen, Dietrich van Moers, was immers een broer van Walram. Een medestander van deze Walram, met een eigen klooster aan de noordgrens van zijn bisdom, zag de bisschop niet zo zitten.

Het initiatief tot verwezenlijking van 'Mariënwater' werd naar de abdij van 'Maria-Troon' te Stralsund overgeheveld. Deze birgittijnse abdij was pausgezind en dus acceptabeler voor de bisschop van Luik.

Van hieruit werden paters en broeders gestuurd *die souden leven naer de instellingen van S. Birgitta*. Nadat de kerkelijke storm rond de nieuwe stichting te Koudewater was geluwd, werd deze monastieke dochter in 1444 door de abdij 'Maria-Kroon' te Stralsund losgelaten en werd de stichting tot een eigen abdij verheven. De eerst bekende prior was pater Severino uit Florence (1438-1443), als eerste *mater* wordt Beate Hertwigis van Stralsund genoemd. Milla van Campen zou op latere leeftijd eveneens het habijt aannemen en in het zestiende jaar van haar pofessie, op 24 juli 1454 te Koudewater overlijden."

Léon van Liebergen

¹⁷ Uit: Rijksarchief Limburg, *Kleine atlas voor beide Limburgen*, 1989, 2e druk, pagina 34

PERSONEN DIE BIJ DE STICHTING EEN ROL SPEELDEN

In de bewerking van het 'Dodenboek van Mariënwater, Rosmalen bij 's-Hertogenbosch (Uden Maria Refugie, HS E: 1), samengesteld door Ulla Sander Olsen, worden ook een aantal personen genoemd die o.a. in de aangehaalde legende(n) een rol hebben gespeeld. In dit hoofdstuk zal naast deze bron ook ander bronnenmateriaal worden gebruikt.

Martien Veekens

MILLA DE KAMPEN

24 Julius

Iaergetijt ende Memorie onser jerster Vrouwe Vrouw Millen beghinster des cloosters Anno 1453 oudt 66 jaer geweest inder orden 16 jaer

(Het Dodenboek van Maria Kruis, Hoboken bij Antwerpen, Fonds Birgittijnen Hoboken, HS 9, vermeld over haar:)

Julius 24. S. Christinae Virg. et Mart.

Obijt Domina milé van Campen celebris in suis devotis peregrinationibus, Cuius zelo coeptum fuit Monasterium Cauwaterense Circa annum domini 1436. 1453

In haar lijst van Abdissen van Mariënwater geeft Ulla Sander Olsen als bijzonderheid: Milla van Campen van Amerongen, Stichteress en eerste overste, vermeld 1438-1444 (+1453). (A.M. Frenken spreekt van Milla Ameloncks alias van Kampen)

Milla de Kampen zou eerst in of nabij Kampen getracht hebben een gemeenschap van vrome vrouwen¹⁸ om te vormen tot Birgittinessen-

¹⁸ Milla was voor Mariënwater eerst Priorin op de Sonnenberg in Wilsum bij Kampen en na Rosmalen te Essig in Gulik (Jüllich).

klooster. Zij had daartoe al de pauselijke goedkeuring (Paus Martinus V) op 22 juni 1430 verkregen. Toen zij dat door allerlei omstandigheden toch niet gerealiseerd kreeg vertrok zij uit Kampen om mogelijk elders haar voornemens ten uitvoer te kunnen brengen. Zij kwam daarop terecht te Koudewater in Rosmalen.

Tore Nyberg (de geschiedschrijver van de Birgittijnerorde die Ulla Sander Olsen voorging¹⁹) noemt haar 'die hervorragendste Persönlichkeit des Erlöserordens in den Niederlanden'.

PETER CROM

16 Februarius

Anniuersarium Heer peter Crom Confessor inder orden geweest 7 jaer hij was 40 jaer deken ten bosch vanden Kapittel in sint Ians kerck Anno 1460

In de lijst van Generaalconfessors van Mariënwater wordt bij zijn naam als bijzonderheid vermeld: vicaris voor Paulus Julehaze (Stralsund), 1456-+1460.

De pauselijke bevestiging van Mariënwater is gedateerd 11 juli 1447 (Vat.Reg.Suppl. 418 fol.19r, een 'reformatio' op het verzoekschrift van 4 mei 1447) en volgde nadat eerder de bisschop van Luik reeds toestemming had gegeven. Het antwoord werd gezonden aan Peter Crom, deken van de St.Jan (1420-1450).

¹⁹ Tore Nyberg, *Birgittinische Klostergründungen des Mittelalters*, Bibliotheca Historica Lundensis XV, Gleeerups, 1965, Kapitel V, Die Niederlande, Das erste Birgittenkloster in den Niederlanden, Mariënwater, pagina 165-195, RANB 20E10)

Pastoor L.H.Ch. Schutjes²⁰ schrijft over hem onder het hoofdstuk 'Dekens en Kanunniken van St.Jan, VIII Kapitteldeken 1420-1450: "1422. - Petrum Crom - 1450 afstand. Crom in 1412 kanunnik (nr.2), den 3 maart 1420 deken, vereenigde in 1421 de kerken van Geffen en Nuland en in 1440 die van Dinther en Heesch met het kapittel, doch verzette zich in 1434 tegen de stichting van het klooster Couwater onder Rosmalen, welligt uit te grooten ijver voor de belangen van het kapittel. Toen echter het klooster gevestigd was, koesterde hij daarvoor alle achting en ten bewijze daarvan treedt de deken *mr. Petrus Cromme* met den kanunnik Johannes de Campo den 16 mei 1450, namens de priorin van het convent te Couwater of *Mariënwater* (ad aquas Beate Maria Virginia) in de uitvoering van een testament handelend op, en neemt hetzelfde jaar den 13 juni te Couwater het kleed der Brigittijnen aan. Tijdens zijn noviciaat werd het dekenschap niet vergeven en mr. Crom behield tot maart 1452 zijne prebende."

PAUL JULHASE

De Birgittijn Paul Julhase (vanaf 1446 in Coudewater helpend om er het klooster te formeren, maar pas in 1456 aan de rechtsmacht van Stralsund onttrokken) heeft er toe bijgedragen dat de wens van Milla van Kampen, een Birgittinessen-stichting te Kampen, in 1460 toch tot stand kwam, zelfs met behulp van enige zusters en paters van Mariënwater in Rosmalen.

MARIE VAN OS

"10 September / laergetijt Sr. Marj van Os te Dendermonde (*Maria-Troon*) Abdissa (*van 1466 tot 1506; schreef hier kroniek*) gestorven int Clooster van Marienwater geprofessit (*Rosmalen 1447*) Anno 1507 inder orden geweest 60 jaer (Vide infra 11 September)"

²⁰ 'Geschiedenis van het Bisdom 's-Hertogenbosch, Vierde deel, St.Michiels-Gestel 1873 (pagina 236)

HEIJMERICUS VAN KAMPEN

Volgens A.J.A. Bijsterveld, '*Laverend tussen kerk en wereld*' (Amsterdam 1993), zou Magister Heimericus Godefridi de Campo alias Van Velde (* ca 1395 te Son / + 11-08-1460 te Leuven) rector ecclesie te Zeelst zijn geweest van 1421 tot 1438 en te Rosmalen van 1445 tot 1451.

Tony Nyberg (zie voetnoot op vorige pagina) geeft een bijzonder interessante beschrijving betreffende de relatie tussen deze beroemde priester en Rosmalen:

"Marienwater hatte zwar frühzeitig einige priesterliche Unterstützer, vor allem Heymerich von Kampen, eine Zeitlang Vizekanzler der Universität Köln, der wichtige Verteidigungsschriften der Offenbarungen für das Konzil von Basel verfaszte. In dem sich anbahnenden Konflikt zwischen Philipp dem Guten und Erzbischof Dietrich von Köln in der Kirchensache war er einer der Teilnehmer am Provinzialkonzil von Köln im Oktober 1440, auf dem der Bischof von Heinsberg aus Lüttich vermitteln wollte. Über Heymerich gibt ein Papstmandat *Apostolice sedis providentia* vom

21. März 1451 wertvolle Auskünfte. Durch seinen Beauftragten, den Propst von St.Peter in Utrecht Johann Scade (Stade?) habe Heymerich auf seine Pfarrei Rosmalen verzichtet. Das Kapitel von St.Jan in 's-Hertogenbosch, das schon seit langem einen ständigen Vikar für die Seelsorge in Rosmalen hatte, bittet nun zusammen mit Herzog Philipp dem Guten, die dortige Pfarstelle für immer mit dem Kapitel inkorporieren zu dürfen. Dafür erhielt Heymerich eine Pension. Rosmalen ist ja der Pfarrsprengel des Klosters Marienwater. Diese Urkunde von 1451 ist der einzige Fall, dasz Herzog Philipp als Bittsteller in einem Zusammenhang auftritt, aus dem wir schlieszen müssen, dasz er von der birgittinischen Gründung in Brabant Kenntnis hatte.”

PETER DE GORTER

In de oudste legenden wordt Peter de Gorter enkel genoemd als bezitter van de grond waarop de wonderbare legende zich afspeelde. Hij is ook degenen die deze grond afstaat voor de stichting van het dubbelconvent. Uit cijns- en oud-rechterlijke boeken (o.a. Bosch Protocol R1194 d.d. 19 februari 1424) blijkt dat Peter de Gorter dit land verkregen had uit de erfenis van zekere Weyndelmoet, dochter van Dirck = Theodoricus Sceyvel.

Peter de Gorter is rond 1380 geboren uit Jan die Gorter junior (+ < 1404) en Jut van Rode, dochter van Dirck van Rode. Hij was gehuwd met Aleyt Troyaes, weduwe van Wouter van Beerze. Hun huwelijk bleef kinderloos. Aleyt stierf in of voor 1441 (Bosch Protocol 1211-217 noemt hem dan als weduwnaar). Margriet Jan die Gorter is waarschijnlijk een zus van Peter. In 1465 wordt zij als weduwe van Jacop van Campen vermeld. Peter sterft in 1444. Zijn testament zal nog tot een halve eeuw na zijn dood herhaaldelijk worden aangehaald.

De connectie met de familie Sceyvel komt eveneens tot uitdrukking in *het Archief van het*

Provinciaal Genootschap (RANB toeg.nr. 221), wanneer per charter van 2 augustus 1413 (inv.nr. 117) Petrus van Langvelt als man van Elizabeth (dochter van Godefridus van Bruheze) voor schepenen van 's-Hertogenbosch 2/3 gedeelte verkoopt van een plaats van Godefridus Sceyvel, zoon van Johannes Sceyvel. De uitvoerders van de uiterste wil van poorter Petrus de Gorter schenken dit deel bij charter van 15 december 1453 (inv. nr. 216) aan Godefridus van Vucht, prior van het Predikherenklooster.

Op 25 oktober 1449 droegen de executeurs van het testament van wijlen Petrus die Gorter een erfcijs over aan Lambertus van Doernen Chrispianuszoon ten behoeve van het convent van St.Geertrui van de regel van St.Augustinus in de Orthenstraat (*Oud-Archief Groot-Ziekengasthuis*, inv. nr.1886). Eerder, “op 17 december 1448²¹ stond de bisschop van Luik aan de executeurs van het testament van Petrus de Gorter toe om een huis aan de Orthenstraat, dat deze aanvankelijk bestemd had voor de vestiging van een dominicanessenklooster, thans echter overeenkomstig zijn wil te doen overgaan aan de reguliere kanunnikessen van de h.Augustinus, aangezien de dominicanessen, die er eerst waren, dat nu weer helemaal (penitus) verlaten hadden.”

Ook de schenking die Peter de Gorter deed aan Milla de Kampen mag mogelijk mede gezien worden in het licht van de veiligstelling van iemands zielenheil zoals toentertijd gebruikelijk.

Martien Veekens

²¹ dr. S.P.Wolfs o.p.: *Middeleeuwse Dominicanessenkloosters in Nederland* (Assen/Maastricht 1988, p. 25 en bewerking Analecta Gijsberti Coeverincx Pars II PGKW p.213-219 (Coeverincx folio 110-113): Stichting van het klooster van St.Gertrudis voor acht personen, door Johannes van Heinsberch, bisschop van Luik.

BOURGONDIËRS KENDEN ROSMALEN

FILIPS DE GOEDE

Hertog van Bourgondië (1419-1467) werd geboren op 31 juli 1396 te Dijon als zoon van Jan zonder Vrees en Margaretha van Beieren. Hij stierf te Brugge op 15 juni 1467.

Filips volgde zijn vader op in Bourgondië, Vlaanderen, Artois en Franche-Comté. Hij verkreeg in 1429 Namen; in 1430 Brabant en Limburg; in 1433 Holland, Zeeland en Henegouwen; in 1435 Bar, Macôn en Auxerre en in 1451 Luxemburg.

Filips kan worden beschouwd als de grondlegger van de Nederlandse en Belgische staat. Hij vergrootte zijn invloed niet alleen door centralisatie; hij wist zijn neef Lodewijk tot bisschop van Luik te laten benoemen (1455) en zijn buitenechtelijke zoon David tot bisschop van Utrecht (1456).²²

HERTOGIN MARIA VAN BOURGONDIË VAN KLEEF

Maria van Bourgondië (* 1389/1394, + 30 oktober 1463 op haar burcht Monreberg) was de zus van Philips de Goede, echtgenote van Adolf van Kleef, moeder van o.a. Adolf van Kleef-Ravenstein²³ en Catharina van Kleef en schoonmoeder van Arnold van Gelder (van Egmond). Arnold (+ Grave, 23 februari 1473) was de vader van Adolf en grootvader van de in Brabant niet geliefde Karel van Gelder (die overigens op 21 februari 1505 wel met een

²² Gedeeltelijk uit 'Lexicon geschiedenis van Nederland & België', Utrecht/Antwerpen 1994,

²³ Deze stelde in 1487 nog 36 Rijns gulden ter beschikking van *den cloester en convent van Sunte Brigitta, geheyt en ten Caldewater tot hulpen en bystant hoerre tymmeringhen* (C.Hermans 1850).

'sauve garde' "veiligheid en vrije hoede aan het klooster Kaldewater" gaf).

Maria van Bourgondië (niet te verwarren met de echtgenote van Keizer Maximiliaan) was nadrukkelijk bekend met het bestaan van het klooster te Rosmalen. Onder het hoofdstuk *Marienboom te Kalkar* wordt hierop nader teruggekomen.

*Marie, duchesse de Cleves,
fille de Jehan, duc de bourgogne
(Antoine de Succa, Mémoires 1600-1620)*

WILLEM VAN EGMOND

"Anno 1475 soe is in den cloester te Marienwater beghonnen te tymmeren die nije kerkcke onder de Abdisse suster Heylwich Oyvers ende on der den confessor heer Gerrit

van Rossem. Hij heeft den ersten steen geleet in den naem van mijn heer wylen van Egmond, die den cloester veel weldaden heeft gedaen.”

Frenken haalt deze tekst uit de cahiers van C.J. Zwijsen over ‘St.Birgitta en haar stichting’ en stelt vervolgens “Dit voorbeeld van heer Jan III van Egmond zal zeker door tal van weldoeners der nieuwe kerk gevolgd zijn. Slechts toevallig is een van hen nog bekend, nl. Adolf hertog van Kleef, heer van Ravenstein enz., die volgens de rekening van de rentmeester van het land van Ravenstein, Herpen en Uden, over 1486-87 aan de zusters van Mariënwater 36 rijns gl. schonk “tot hulpe ende bystant haerer tymmeringhen” (Hermans, Verzamelingen van Charters ... betr. het land van Ravestein I 712, Tax. Jg.3 blz.231).

J.C.M. Poelman (*Van Klooster tot Psychiatrisch Ziekenhuis*, 1968, p.55) schrijft als laatste zin van de door Frenken aangehaalde tekst: “Sy heeft den iersten steen gheleit in den naem van mijnheer Wyllem van Egmont, die den cloester veel weldaden heeft ghedaen”.

Voor de hier bedoelde Willem van Egmond komen twee personen in aanmerking. Allereerst Willem van Egmond die werd geboren op 26 januari 1412 uit Johan II heer van Egmond en Maria van Arkel. Hij was heer van Boxmeer en Haps, en broer van Arnold van Egmond (welke door zijn zoon Adolf op 10 januari 1465 werd gevangen genomen en afgezet). Heer Willem van Egmond werd in de periode 1473-76 voor Karel de Stoute stadhouder van het hertogdom Gelre. Hij huwde met Walburga van Meurs en kreeg zeven wettelijke kinderen. Hij stierf te Grave op 19 januari 1483.

Hun zoon Willem van Egmond (overleden in 1494) wordt door J.C.M. Poelman als de weldoener van Mariënwater genoemd. Deze Willem wordt ook door dr A.W.E. Dek²⁴

²⁴ Dr A.W.E. Dek, *Genealogie der Heren en Graven van Egmond*, 's-Gravenhage 1958

vermeld als heer van Haps en kamerheer van Maximiliaan van Oostenrijk in 1477. Hij was gehuwd met Margaretha van Culemborch-Meer (die eerder was gehuwd met de hoogschout Pierre de Vertaing). Een van zijn broers was Frederik van Egmond, heer tot Ysselsteyn, tot Buren en het Land van Kranendonk; in 1492 door keizer Maximiliaan verheven tot graaf van Buren en Leerdam. Elisabeth van Egmond, een zus van deze Willem van Egmond, weduwe van Gijsbert van Bronckhorst, huwde voor de 2^e maal met Jan van der Aa, heer van Bokhoven, zwager van de in Haps geboren ‘Heer tot Rosmalen’, ridder Jan van Baexen.²⁵

BIANCA MARIA SFORZA ECHTGENOTE VAN KEIZER MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK

In het ‘*Vijf-en-twintigjarig kronijkje der Stad en Meierij van 's Hertogenbosch, van 1476 tot 1501*’²⁶ lezen we:

“42. Van den 2 Februarij 1494 tot na Paschen (30 maart) en alzoo gedurende de geheele vaste, vertoefde de Roomsche Koningin Maria Blanca, dochter van Galeacius Maria Sfortia, Hertog van Milanen en tweede echtgenoot van Maximiliaan, met haar gezin te 's Hertogenbosch, en bezocht dikwijls het Brigitte-klooster op 't Koudewater te Rosmalen.”

Bianca Maria werd op 5 april 1472 te Pavia geboren als dochter van de in 1476 vermoorde Galeazzo Maria Sforza, hertog van Milaan en Bonne van Savoye. Zij huwde met Maximiliaan van Oostenrijk op 16 maart 1494 te Innsbruck nadat op 20 november 1493 te Salins, in opdracht van Maximiliaan I, het huwelijk reeds door markgraaf Christoph van Baden in Milaan bij volmacht was voltrokken.

²⁵ Als voetnoot opgenomen in: Martien Veebens, ‘Een dorpsvlag voor de voormalige gemeente Rosmalen’, Rosmalen 1999.

²⁶ C.R. Hermans, *Geschiedkundig Mengelwerk over de provincie Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch* 1840, Eerste deel, blz. 227.

De uitbundige levensstijl van 't Bourgondische hof beviel haar. Keizer Maximiliaan vond haar, vergeleken met zijn eerste gemalin, weliswaar even knap, maar toch ietwat dom. Zijn rouw om Maria van Bourgondië heeft hij heel zijn leven lang met zich meedragen. Bianca Maria bleef een vreemde voor hem en al gauw ontweek hij haar, ook wanneer zij in zijn nabijheid was. Ze stierf op 11 januari 1511 toen hij in Italië was.²⁷ (*Dek vermeldt: Innsbruck 31 december 1510*)

MARGARETHA VAN OOSTENRIJK VAN SAVOYE

Hertogin van Savoye, landvoogdes der Nederlanden (1507-1530). Geboren op 10 januari 1480 te Brussel als dochter van Maximiliaan I van Oostenrijk (* Wiener-Neustadt 22 maart 1459, + Wels 12 januari 1519) en Maria van Bourgondië (* Brussel 13 februari 1457, + Brugge 27 maart 1482).

Margaretha werd op 18 maart 1507 door haar vader aangesteld als landvoogdes der Nederlanden en bleef dat tot 1515; door het vertrek van Karel V naar Spanje werd zij in 1519 wederom landvoogdes. Margaretha vond dat de Nederlanden grote betekenis hadden voor het Habsburgse huis en zij streefde dan ook naar een oplossing van de Gelderse kwestie.²⁸ Haar eerste huwelijk sloot ze in 1497 met Johan van Arragon, haar 2^e huwelijk op 2 december 1501 met Philibert II van Savoye. Zij stierf te Mechelen op 1 december 1530.

Nadat Margaretha in 1511 te gast was geweest bij ridder Jan van Baexen (vanaf 1505 Heer tot Rosmalen) kwam op *Sinte-Peters-apostels-advincula-avond bynnen 's-Hertogenbosch* "die voirs. vrouwe Margriet, by haer hebbende groet getal van perden ende ennige grote capiteynen uuyt Spaengen ende heren Philips, bastart van

Bourgoingien, ammirael van der zee. Daerna den vyften dach augusti in den voirs. iaer XI te middage toegen uuyt deser stat nae den lande van Gelre allet tvoirs. volck van wapenen dat vrouwe Margriet vergadert had ende die voirs. Engelsche enda van al was geordineert van vrouwe Margrieten voirs. capiteyn die voirs. heer Philipz, die bastert van Bourgoingien, welcke vrouwe Margriet met haren gesynne voiruuytgereden was tot by den cloester van Coudewater, daerse den voirs. heren Philipsen ende die andere capiteynen te Gode beval.²⁹"

Martien Veekens

²⁹ Uit: *Kroniek van Peter van Os*, Den Haag 1997.

²⁷ Christa Dericum, *Maximiliaan I, Keizer tussen Middeleeuwen en Nieuwe Tijd*, Amsterdam/Brussel 1980, pag. 97, 107, 109 en 158

²⁸ Gedeelte uit: *Nijhoffs Geschiedenislexicon Nederland en België*, Den Haag/Antwerpen 1981.

HET SCRIPTORIUM VAN MARIËNWATER

De speciale Birgitta-Bibliotheek van de Zusters Birgittinessen (Maria Refugie, Uden) bevat zowel handschriften als gedrukte boeken en artikelen. Deze systematisch opgestelde historische collectie, die 'uniek in de wereld' mag worden genoemd (Prof. P. Obbema, Leiden), gaat terug tot midden 15^e eeuw, toen de abdij werd gesticht als het 'dubbel'klooster "Maria ad aquas frigidus", Mariënwater ofwel Coudewater genoemd, in het Brabantse dorp Rosmalen.

In de huidige Birgitta-Bibliotheek van Maria Refugie te Uden bevinden zich nog ca. 200³⁰ handschriften en veel gedrukte werken uit alle eeuwen van het bestaan van deze Birgittijnse gemeenschap. Een vijftigtal van de mooiste handschriften, die duidelijk maken dat Mariënwater in de tweede helft van de 15^e eeuw zijn eigen specifieke scriptorium had weten op te bouwen, zijn buiten het klooster teruggevonden. De woelige geschiedenis van Mariënwater / Maria Refugie weerspiegelt zich in deze collectie, waar ook handschriften en boeken van andere Birgittijnse kloosters, voornamelijk de dochterstichtingen van Mariënwater, op de een of andere manier terecht zijn gekomen.³¹

³⁰ R.W.M. de Beer in 'In Buscoducis' pag. 494: "waarvan er 99 uit de 'Mariënwaterperiode' van circa 1434-1713 stammen".

³¹ In de reeks 'Bibliografische Inleiding tot de Belgische Kloostergeschiedenis vóór 1796' (uitgegeven door het Algemeen Rijksarchief te Brussel) verscheen in 2002 als deel 61 (284 pagina's): BIBLIOTHECA BIRGITTINA Birgittinessen-abdij Mariënwater / Maria Refugie door Ulla Sander Olsen).

Uit dit schitterende onderzoekboek hebben we hier de Inleiding uit het 'Woord vooraf' overgenomen.

"Onder abdis Helwig Olyvers (1464-1507) kende de abdij de grootste bloeiperiode. In deze periode ontstonden de meeste handschriften in het eigen scriptorium. Ook de beelden van de nog anonieme kunstenaar 'De meester van Koudewater' alsmede talrijke ander overgeleverde kunstobjecten dateren uit deze periode".³²

"Een groot deel van de bewaarde handschriften van Mariënwater bestaat uit liturgische handschriften. Deze waren noodzakelijk voor de Birgittinessen om aan hun verplichte, dagelijkse kooroffice te voldoen. Daarnaast waren zij verplicht iedere week alle 150 psalmen te bidden, een reden waarom het Birgittijns brevier vaak vooraf wordt gegaan door een psalterium. Het Birgittijnse kooroffice, dat door Birgitta zelf zou zijn samengesteld, wordt ingedeeld naar de dagen van de week en is geheel gewijd aan Maria. Een belangrijk element van het brevier zijn de drie lessen die dagelijks tijdens de metten moesten worden gelezen. De lezingen werden genomen uit de openbaringen van Brigitta."³³

Nog altijd bidden de Birgittinessen in Uden hun eigen Birgittijnse kooroffice, al gebeurt dit tegenwoordig niet meer in het Latijn en zijn de gebedstijden aangepast.

³² Leon van Liebergen, *De abdijen Mariënwater en Maria Refugie*, in: *Beelden in de Abdij* (Uden, 1999), pagina 44. Zie ook: 'Geprent te Marienwater', onderzoek naar mogelijke 'Marienwater-prentjes', in: *Birgitta van Zweden, 600 jaar kunst en cultuur van haar kloosterorde* (Uden, 1986), pagina 17-30.

³³ Dr. A.M.Koldewij, *In Buscoducis 1450-1629*, Noordbrabants Museum 's-Hertogenbosch 1990, pagina 151

“Omdat de Birgittijnse orde veel nadruk legde op boeken en studie en omdat in het huisreglement van de zusters was vastgelegd dat een Birgittines, indien ze kon schrijven of corrigeren, zich met name met dit werk diende bezig te houden, ligt het op het eerste gezicht voor de hand enigerlei vorm van scriptorium in Mariënwater te verwachten”.³⁴

‘Geprent te Marie(n)water’

De vraag doet zich voor of Mariënwater ook een eigen drukkerij heeft gekend. Uit de tijd rond 1500 zijn een viertal prenten bewaard waarop de naam van het Rosmalens klooster gedrukt staat. De catalogus bij de tentoonstelling ‘Birgitta van Zweden 1303-1373’ te Uden in 1986 vermeld op pagina 18 en 19 de prenten ‘Christus in de hof van Gethsemane’ (Haarlem, Stadsbibliotheek), Maria met Christuskind tussen Katharina en Barbara’,

³⁴ In *Buscoducis*, pagina 494

‘Anna-te-Drieën met Jozef en Joachim’ en ‘Maria met het Christuskind in glorie’. De drie laatstgenoemden bevinden zich in het British Museum te Londen. Daarnaast bestaan er momenteel nog zo’n twintigtal prentjes, die mogelijk eveneens voor of in Mariënwater gedrukt zijn. Als argumenten hiertoe worden in de catalogus genoemd:

- De combinatie van lijst en tekst;
- Het onderwerp;
- Het voorkomen in een handschrift dat een of meerdere prenten bevat, waarop ‘Mariënwater’ vermeld wordt;
- Een combinatie van bovengenoemde factoren.

“Een feit dat de eventuele drukkersactiviteiten van de kloosterlingen niet tegensprekt, is de afwezigheid van een drukker in Den Bosch rond 1500. Den Bosch is de grootste plaats in de nabije omgeving van het klooster. Voor zover wij weten is er in de periode van 1488 tot 1509 geen drukker in Den Bosch werkzaam geweest.”³⁵

³⁵ Hier wordt in de catalogus op pagina 25 verwezen naar C.J.A. van den Oord, *‘Twee eeuwen Bosch’ boekbedrijf 1450-1650*, Tilburg 1984

DE MEESTER VAN KOUDEWATER

DE STIJL VAN DE ANONIEME MEESTER VAN KOUDEWATER

“Al in 1914 schreef professor Vogelsang (de grondlegger van de studie van de Nederlandse beeldhouwkunst van de late middeleeuwen) dat een aantal van de beelden die uit het klooster te Uden waren aangekocht, behoorde tot een “bijzondere familie, die ook in Nederland zeer verspreid is geweest”³⁶. Hij zocht de oorsprong van de “familie” in het gebied rond Kleef. In 1917 behandelde Lüthgen de groep beelden uitvoeriger. Hij veronderstelde ook dat de groep in het gebied van de Nederrijn was ontstaan, maar eerder in de buurt van Emmerik dan in de buurt van Kleef.

In 1958 bedacht J.Leeuwenberg, conservator van het Rijksmuseum, een noodnaam voor de maker van deze beelden. Hij noemde hem, naar de herkomst van de beelden, *Meester van de heiligenbeelden uit het klooster Koudewater* (later afgekort tot Meester van Koudewater). In 1967 suggereerde Leeuwenberg dat op grond van de verspreiding van de beelden van de Meester van Koudewater, de beeldhouwer en het atelier in 's-Hertogenbosch te lokaliseren waren³⁷.

In 1971 publiceerden Lemmens en De Werd een studie in catalogusvorm met betrekking tot het beeldhouwklimaat in het noordelijk deel van het hertogdom Brabant. De anonieme

Meester van Koudewater wordt hier precies in zijn tijd en omgeving geplaatst. Niet alleen kon het oeuvre aanzienlijk worden uitgebreid, voortaan kon ook duidelijker worden gesproken over zijn invloed en die van zijn atelier.

Het is duidelijk dat het een opvallende kunstenaar was, die veel invloed heeft gehad op zijn leerlingen en navolgers over een lange periode. Gezien het feit dat zijn belangrijkste werken zich bevonden in het klooster Mariënwater, vlak bij 's-Hertogenbosch, is het natuurlijk denkbaar dat zijn atelier zich heeft bevonden in dé stad van noordelijk Brabant, 's-Hertogenbosch. Hiervoor is echter nog geen bewijs gevonden.

Tegenwoordig komt de Nederrijn weer in discussie omtrent de herkomst van de beelden van de Meester van Koudewater³⁸. Mariënwater te Koudewater was het moederklooster van verschillende andere stichtingen in de Nederlanden en van twee kloosters in het Nederrijnse gebied (Marienbaum en Marienbloem te Kalkar). Tevens onderhield de abdij te Koudewater nauwe banden met het klooster Marienforst te Bonn. Toen in het begin van de achttiende eeuw Mariënwater definitief verlaten moest worden, schoot in het bijzonder de abdij Marienbloem uit Kalkar te hulp. Mogelijk alleen met menskracht, maar misschien met meer dan dat. De samenstelling van het kunstbezit van 'Maria Refugie' kan hierdoor bepaald zijn. Het was een roerige periode en het is niet zeker wie wat waar naartoe heeft gebracht, maar zeker is dat vanuit Kalkar roerende zaken als archiefstukken en boeken

³⁶ Deze en volgende historiografische gegevens zijn te vinden in *Beelden uit Brabant, Laatgotische kunst uit het oude hertogdom: 1400-1520*, Nijmegen 1971, pagina 17-18.

³⁷ Leeuwenberg zoals aangehaald in *Beelden uit Brabant*, 1971, pagina 18.

³⁸ *Beelden in de abdij*, 1999, pagina 61-63.

naar Uden zijn overgekomen. Misschien bevonden zich hier ook beelden onder. Het zou in ieder geval een verklaring kunnen zijn voor de aanwezigheid van Nederrijnse sculpturen binnen het oorspronkelijke kunstbezit van Maria Refugie.³⁹

Kenmerken van de beelden welke zijn gemaakt door de Meester van Koudewater zijn:

- De verstilde, ietwat frontale houding van de figuren met hun smalle tailles;
- De naar binnen gekeerde, afwezige gelaatsuitdrukkingen met de geloken ogen, spitse neuzen en flauw glimlachende tuitmondjes;
- De koppen met hun bij de slapen zo fors aangezet haar.

³⁹ De aangehaalde tekst is een gedeelte uit het essay 'Geven de noodnamen van de drie Noord-Brabantse beeldsnijders aan waar zij werkzaam waren?' Door Cathalijne de Visser.

Bij het iets jongere werk worden zijn werken eleganter, mogelijk mede onder een veronderstelde invloed van het Kleefse hof. Nader beschouwend is er sprake van twee hoofdgroepen in tijd en stijl, van rijk naar hoofs, van monastiek naar hof. De oudste met gesloten V-plooitjes; de iets jongere met het elegante, hoofse karakter en de pijpplooiën.

G.C.M. van Dijck publiceerde in het tijdschrift 'Bossche Bladen'⁴⁰ een interessante theorie, een nieuwe hypothese, waarin hij stelt dat de Meester van Koudewater niet een onbekende is, maar niemand minder dan de Bossche beeldsnijder Meester Jan Janszoon van Gheervliet. Voor de identificatie is Van Dijck uitgegaan van een aantal vooronderstellingen:

- Hij moet op grond van zijn productie een zekere welvaart hebben gekend;
- Op grond van zijn kwaliteit heeft hij van verscheidene kerkelijke instanties stellig opdrachten gekregen;
- Hij zal waarschijnlijk als meester met leerlingen in een atelier hebben gewerkt;
- Hij moet geleefd hebben in de periode 1460-1475.

Uitgaande van deze veronderstellingen zou er maar één persoon in aanmerking komen: Meester Jan Janszoon van Gheervliet die woonde op de plaats waar nu het postkantoor (hoek Kerkstraat-Putstraat) staat. Volgens de heer Van Dijck zou hij geboren zijn vóór 1424 en gestorven zijn in 1478 (op 17 juli leefde hij nog) of 1479 toen hij werd uitgeschreven als overleden lid van de Illustre Lieve Vrouwenbroederschap.

Martien Veekens

⁴⁰ G.C.M. van Dijck, 'De meester van Coudewater opgespoord?' in 'Bossche Bladen', jaargang 3, 2001, nr. 3, pagina 75-77

KUNSTSCHATTEN UIT MARIËNWATER

EEN BOURGONDISCH GESCHENK⁴¹

De panelen van de kuip en het achterschot zijn afwisselend gedecoreerd met bandvlechtwerk en symbolen van het Bourgondisch Huis. In het achterschot wordt het Bourgondische kruis (rechtssymbool van de Bourgondische Kreits) begeleid door vuurslag en vlam. Op de panelen van de kuip wordt het Bourgondisch stammenkruis met vonkend vuurslag vergezeld van een keizerskroon.

Deze preekstoel (hoogte 376 cm, breedte 110 cm, doorsnede 93 cm) wordt door kunstcritici gedateerd uit het 2^e kwartaal van de 16^e eeuw en zou een geschenk kunnen zijn geweest van Karel V of mede namens hem van de reeds besproken landvoogdes Margaretha van Savoye⁴². Zo'n tastbaar bewijs van de genegenheid van de Bourgondiërs wordt in de Nederlandse kloosters verder niet aangetroffen. Tussen het Rosmalens klooster en het Huis van Bourgondië moet een meer dan gewone vriendschapsband hebben bestaan.

De preekstoel, altaarstukken, een tiental beelden (waaronder van de Meester van Koudewater) en ook nog enige schilderstukken, waaronder een echte kopie van een 'Ecce Homo' van Jeroen Bosch (zie de foto hiernaast), werden door de Birgittinessen in 1875 verkocht aan het Rijkmuseum te Amsterdam voor f 2.000,=.

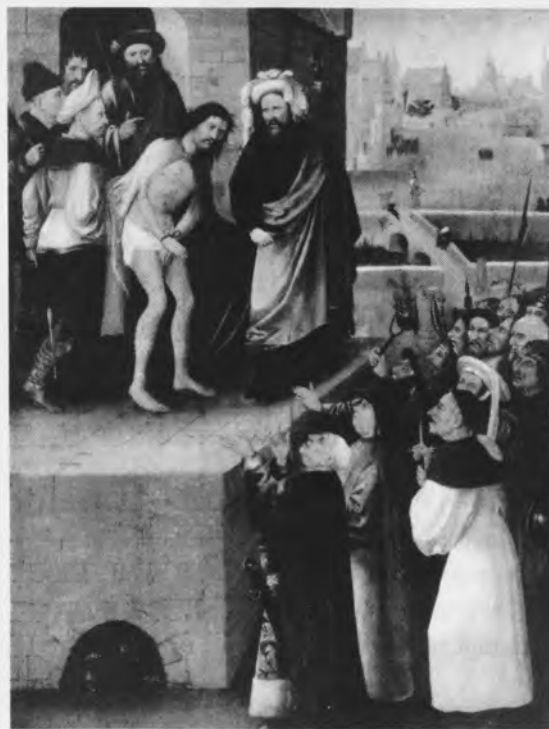
⁴¹ Zie de afbeelding van de preekstoel onder het hoofdstuk 'Bourgondiërs kenden Rosmalen'.

⁴² A.M. Koldewey, *Bourgondiërs in de hertogstad*, in: *In Buscoducis*, 's-Gravenhage 1990, pagina 367, schrijft: "Het is waarschijnlijk dat de laatgotische preekstoel uit het klooster Mariënwater een stichting is van Maria Bianca of later door haar gelegde contacten tot stand kwam".

EEN NAVOLGER VAN JEROEN BOSCH

Het Museum voor Religieuze Kunst te Uden bezit (bruikleen Rijksmuseum Amsterdam) een schilderij dat afkomstig is uit het voormalig Birgittinessenklooster te Rosmalen. Dit schilderij (olieverf op paneel, 77 x 55,5 cm) is een zeer nauwkeurige kopie naar een jeugdwerk van Jeroen Bosch, de 'Ecce Homo' in het Städtisches Kunstinstitut te Frankfurt.

De kopiist heeft op zijn schilderij de overgeschilderde stichters op het schilderij van Jeroen Bosch vervangen door een gevangenisraam met Barabas, waarmee hij, bij gebrek aan Bosch' voorbeeld, zijn geringe talent verraad.⁴³

⁴³ *Jheronimus Bosch*, Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch 1967, Katalogusnummer 26

DE KELK VAN COUDEWATER

Deze miskelk, met op de voet de afbeelding van het middeleeuwse klooster te Koudewater onder Rosmalen, werd in 1974 door het *Museum voor Religieuze Kunst* te Uden aangekocht.

Niet alleen geeft de tekst op de banderol 'S.MARIAE AD AQUAS FRIGIDAS' onder de afbeelding van een klooster aan dat deze kelk voor Koudewater vervaardigd is, ook de overige afbeeldingen duiden erop dat hij voor een Birgittijns klooster werd gemaakt. Centraal, aan de voorzijde is de Kruisiging weergegeven, terwijl aan de achterzijde het Laatste Avondmaal wordt uitgebeeld. Links op de voet is de heilige Birgitta weergegeven.⁴⁴

*Kelk van zilver, met vergulde cuppa, hoogte 26 cm.
In 1693 vervaardigd door Andreas Somers.*

⁴⁴ *Birgitta van Zweden 1303-1373* (Uden, 1986)

EEN HOUTSNEDE VAN ALBRECHT DÜRER

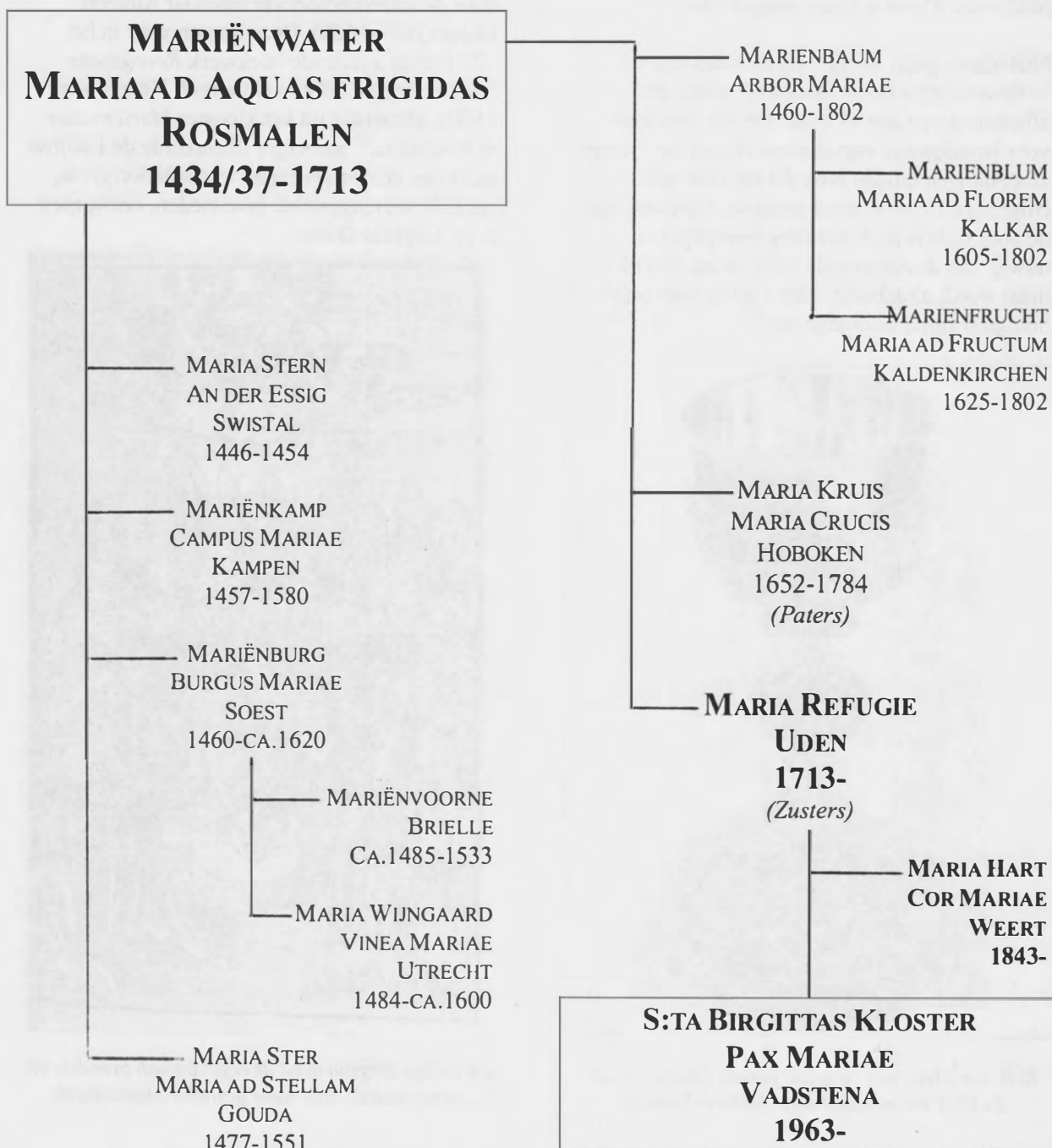
Het *Museum voor Religieuze Kunst* te Uden heeft in bruikleen van de *Abdij Maria Refugie* prachtige houtsneden welke zijn vervaardigd door de wereldberoemde tekenaar Albrecht Dürer (1471-1528). Deze komen voor in het 321 pagina's tellende boekwerk *Revelations Sancte Birgitte* (Anton Koberger, Neurenberg 1500), afkomstig uit het klooster *Mariënwater* te Rosmalen.⁴⁵ Koberger illustreerde de Latijnse tekst van de openbaringen met achttien grote, ten dele samengestelde houtsneden, ontworpen door Albrecht Dürer.

De heilige Birgitta deelt de regel uit aan broeders en zusters van de door haar gestichte kloosterorde.

⁴⁵ *In Buscoducis* (Den Bosch, 1990) pagina 158

MARIËNWATER ALS MOEDERKLOOSTER

Het schema op de voorgaande pagina stond ook in de vorige 'Rosmalla' afgedrukt. Het geeft een stamboom weer van de kloosters die vanuit of geïnspireerd door Mariënwater in Rosmalen zijn gesticht en/of daar zekere contacten mee onderhouden.

Op de volgende pagina's wordt extra aandacht besteed aan de voor Rosmalen belangrijkste kloosterrelaties, te weten Mariënbaum (in 1460 met broeders en zusters uit Rosmalen gesticht), Hoboken (hier vestigden zich de Birgittijnen in 1652 toen zij verplicht werden uit Rosmalen te vertrekken) en Uden (hier vestigden zich de Birgittinessen in 1713 toen zij op hun beurt noodgedwongen uit Rosmalen moesten gaan).

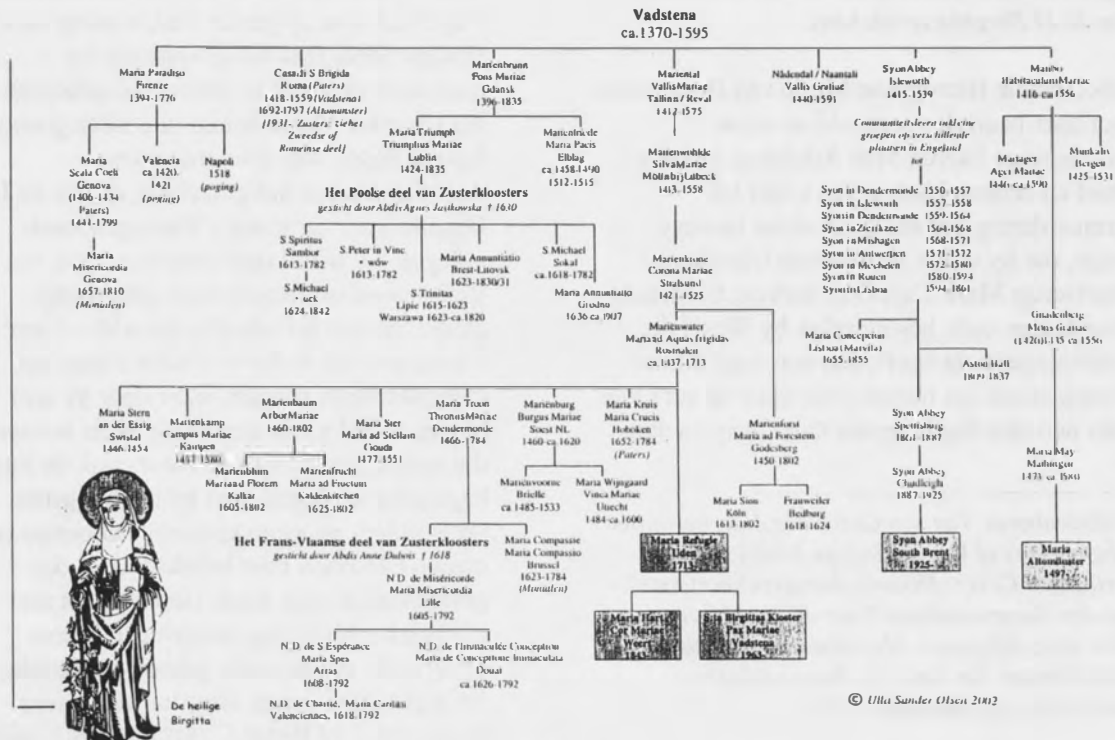
Vanuit het Birgittinessenklooster Maria Refugie te Uden is in 1843 het klooster Maria Hart te Weert gesticht en 120 jaar later het momenteel belangrijkste Birgittinessenklooster Pax Maria in Vadstena, waar de viering van 700 jaar Birgitta van Zweden in alle luister plaatsvindt.

Tijdens de expositie in het Europees Parlement te Brussel en te Coudewater in Rosmalen werden alleen die kloosters in beeld gebracht welke in plaatsen staan of stonden van waaruit zich leden melden voor de *Societas Birgitta Europa*. Als afgeleide van Mariënwater heeft alleen Hoboken aan deze exposities meegedaan

De deelnemende kloosters waren:

- Vadstena Zweden
- Nanntali Finland
- Bergen Noorwegen
- Mariager Denemarken
- Maribo Denemarken
- Lublin Polen
- Gnadenberg Duitsland
- Maihingen Duitsland
- Altomünster Duitsland
- Hoboken België
- Mariënwater Nederland

Hieronder de stamboom zoals die door Ulla Sander Olsen werd samengesteld

© Ulla Sander Olsen 2002

MARIËNBOOM TE KALKAR

Tijdens een bezoek aan de bibliotheek van de Theologische Faculteit van de Universiteit te Tilburg kreeg ik een bijzonder fraai boekje in handen, waarin o.a. het wonderlijke verhaal stond verteld van de stichting van het Birgitta-klooster te Marienbaum nabij Kalkar; temeer boeiend omdat hierin wordt aangegeven welke indruk Mariënwater te Rosmalen in de 2^e helft van de 15^e eeuw zelfs op vorstinnen maakte⁴⁶.

Martien Veekens

“II. HOOFDSTUK.

Marienboom aen den Orden des alderheyligsten Saligmaekers of van de heylige Birgitta ingelyft.

I. VERDEELING.

Maria van Borgondien Hertoginne van Cleef, is gesint een dobbel Clooster van den Orden van de H. Birgitta te stichten.

Alhoewel de Hertoginne Maria van Borgondien door haer heerlyk voorbeeld en wyse vermaeninge haeren Man Adolphus laetsten Graef en eersten Hertog van Cleef tot vermeerdering der aendacht aldus bewegte hadde, dat hy in het Hertogdom Cleef ende Graefschap Mark Capellen, kerken, Cloosters, Hospitaelen ende besonderlyk by Wesel de Carthuys gesticht heeft; soo was haer dit niet genoeg, maer om haeren yver voor de eer Gods meer aen den dag te geven maekte sy na den

Godsaligen dood van haeren beminden gemael besluit noch een Clooster uyt haere middelen te stichten, maar sy had noch niet besloten van welken Orden; ondertusschen is het geschiet at haeren Hof-Capellaen ende Biechs-Vader met eenige bedienden eene reys te paerd door de Frontieren van Braband dede, ende van den weg afdwaelde, soodaenig dat hem den avond overviel, wanneer hy sich niet meer wiste te helpne ende begonde te wanhopen, dat hy op den rechten weg wederom souden komen, hoordehy eene klokke luyden, waerop hy aenstonds eenen bedienden afgesonden, om te sien of daer omtrent eene Kerk of Clooster te vinden was, desen gevende het paerd de sporen is spoedig het geluyd der klokke nagereden ende siet tusschen de boomen eene Kerk of torentjen, het welk gesien hebbende, komt haestelyk terug ende verhaelt aen den Heer Capellaen wat hy gesien had; waerop desen Hoogw. Heer met syn geselschap by aenkomende nacht in winter tyd gekomen is aen het Clooster Marie-water, of anders genoemt Koude water, van den Orden des Alderheyligsten Saligmaekers, of van de H. Birgitta, niet verre van s'Hertogenbosch gelegen, hy wierd daer seer minnelyk van de Religieusen ontfangen ende geherbergt. Ondertuschen hoorde den gemelden Heer Capellaen, dat de Eerw. Paters aldaer het Completorium songen, waer door hy seer bewegte wierd tot de aendacht; Maer hoorende, dat na het gesang van de Paters ook de Susteren begonden te singen, was hy ten hoogsten verwondert, als geen kennisse hebbende van eenige Cloosters daer beyde geestelyke geslachten in eene Kerk God loofden met dubbelen Choorsang; hierover in 't kort onderrecht synde, ende gehoort hebbende, dat het den Orden van S. Birgitta was, wiens Constitutien of Regel CHRISTUS JESUS selfs aen

⁴⁶ *Marienboom. Van den Orden des Alderheyligsten Saligmaekers of Van de Heylige BIRGITTA. In het Hertogdom CLEEF. Historischer wyse voorgesteld. Van den Hoogwaardigen Pater JOANNES SOTIER Prior deses Kloosters. Men vintse te koop tot MARIENBOOM. Tot Venlo, by Joannes Korsten, Boekdrukker. 20. Januarii. 1770*

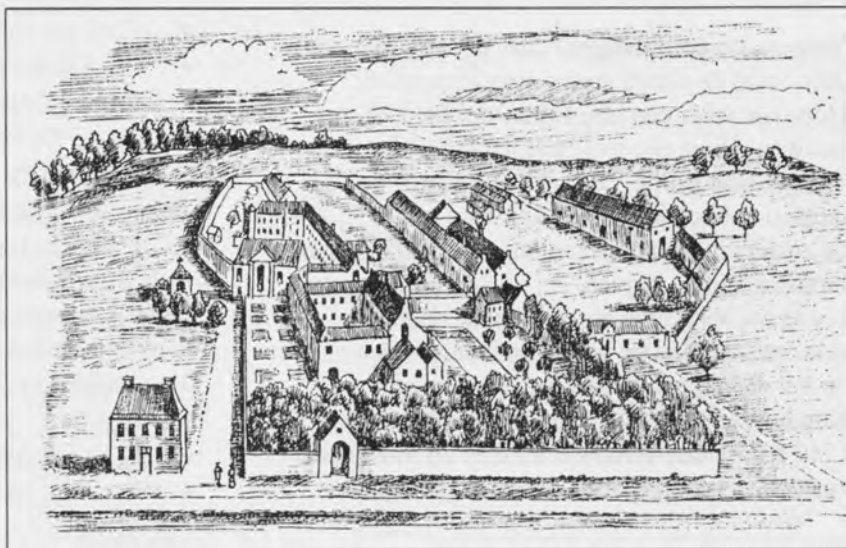
de Seraphynsche Moeder S. Birgitta heeft gegeven, ende van Urbanus den V. en volgende Pausen geapprobeert syn, staet hy na middernacht, wanneer hy de klokken tot de Metten hoorde luyden, op, ende na dat hy de Metten van de Eerw. Paters gehoord had, wierd hy seer ontroert in het aenhooren van de Lessen der Susteren Mettenen, welke het lof van Maria inhouden, ende van eenen H.Engel de Seraphynsche Moeder tot Romen gedicteert syn; op syn versoek neemt hy deselve in een afschrift mede, leest en herleest deselve in syne te rug reys met sonderlyke aendacht, looft overal, waer hy komt, desen H. Orden, ende wel wetende dat syne genadige Vrouw gesint was een Clooster te stichten, heeft hy haer desen Orden met soodanige beweeg-reden aengeraden, dat dese Doorluchtige Hertogin voor eerst besloten heeft na het genoemde Clooster Koude Water te reysen, en alles in oogenschyn te nemen; sy is ook werklyk daer na toe gereyst, en heeft alles soo wel reguleert bevonden, dat sy aenstonds sich voorgenomen heeft niet alleen een diergelyk dobbel Clooster in haer Hertogdom Cleef te laeten bouwen, maer ook de eerste Religieusen als jonge planten uyt dit gemelde Clooster te nemen.”

J.C.M. Poelman⁴⁷ schrijft: “Enige maanden na de dood van Petrus Crom stonden op 25 juli 1460 de hertogelijke koetsen voor de poort van Coudewater om de eerste religieuzen voor het nieuwe klooster te Kleef op te halen. Het waren de Paters Johannes van Tienen, de confessor of overste, en Johannes Dreischer, de pas benoemde Mater Zr. Elisabeth Bax en de priorin Zr. Huberta van Lieshout en

verder de Zusters Elisabeth van der Aa, Elisabeth van Essche, Mathilde Bateson en Eva en Cornelia van Oirschot.”

In 1606 werd een dochterklooster van Marienbaum gesticht te Kalkar met de naam *Marienbloem*, dat vooral tijdens de laatste jaren van Mariënwater een bijzondere betekenis kreeg. Toen een poging van abdis Elisabeth Jegers, bijgestaan door Henricus Megen (pater van Marienbloem), mislukte om enkele zusters uit Marienroon te Dendermonde naar Rosmalen te krijgen (er waren in 1700 nog maar vijf oude zusters aanwezig) mochten op 10 juni drie zusters uit Marienbloem (waaronder de latere laatste abdis Theodora Alexia de Haan) op Koudewater worden ontvangen.

Het dubbelconvent Marienbaum

⁴⁷ Van Klooster tot Psychiatrisch Ziekenhuis (Rosmalen 1968), pag.52

MARIA KRUIS TE HOBOKEN

Na de val van 's-Hertogenbosch in 1629 en de Vrede van Munster in 1648 (die geen vrijheid maar vervolging bracht) werd bepaald dat de mannelijke geestelijkheid uit de stad en de Meierij van 's-Hertogenbosch hun kloosters onmiddellijk dienden te verlaten. De zusters mochten tot hun dood in de kloosters blijven leven. De paters van Mariënwater vertrokken daarop eerst naar Mishagen, iets later naar Hoboken bij Antwerpen, waar zij zich in 1652 vestigden.

CHRONOGRAM

in boek Broederschap H.Kruis Hoboken 1652

'ab a**D**Vent**U** patr**U**M e**X** Con**V**ent**U**
kau**U**Waterens**I** In hoboken'

$$M (1000) + D (500) + C (100) + X (10) + 8x V (5) \\ + 2x I (1) = \underline{1652}$$

Volgens Léon Liebergen⁴⁸ zijn er aanwijzingen dat vooral de paters ernaar streefden om te Hoboken weer een birgitijsse dubbelabdij te bouwen. Dit is evenwel niet gebeurd. Het post-Tridentijnse Rome⁴⁹ zat niet te wachten op nieuwe dubbelabdijen. Daar kwam nog bij dat de zusters in Rosmalen zo lang mogelijk in hun klooster wilden blijven. Zij voelden niets voor een verhuizing naar het zuiden, de paters achterna. Zij bleven hopen op betere tijden en op het definitieve herstel van het klooster te Koudewater, zelfs toen ze op 14 september 1713 naar Uden vertrokken lieten zij nog enkele zusters achter op Mariënwater.

De paters kozen definitief voor Hoboken, een keuze die geregeld tot merkwaardige verhoudingen leidde tussen Mariënwater in Rosmalen/Uden en de belangen van Hoboken in Mariënwater. In Uden leefde men in grote armoede maar nog steeds in de hoop ooit terug te keren naar Rosmalen. Na de dood van abdis Elisabeth Jegers (11 maart 1705) en haar broer, overste Thomas Jegers (26 augustus 1706) verkochten de paters alles wat los of vast zat of namen het mee naar Hoboken.

In 'Het verloren klooster van Hoboken'⁵⁰ wordt op pagina 34 vermeld:

Meegenomen op 20 september 1706:

- 6 lange tafellakens;
- 8 lange linnen handdoeken;
- 12 kleine handdoeken;
- 24 linnen servietten;
- 72 zakdoeken;
- 48 slaapmutsen;
- 12 voorschoten;
- 42 el wit wollen laken;
- 14 el grauw laken;
- 3.363 gulden
- 4 rood fluwelen dienrokken
- 2 rode kazuifels;
- 1 paarse kazuifel,
- 1 witte kazuifel.

In 1707 werden 60 nieuwe linnen servietten, 1 zilveren monstrans, talrijke kleden en mantels voor de beelden nagestuurd.

Meegenomen op 26 juli 1710:

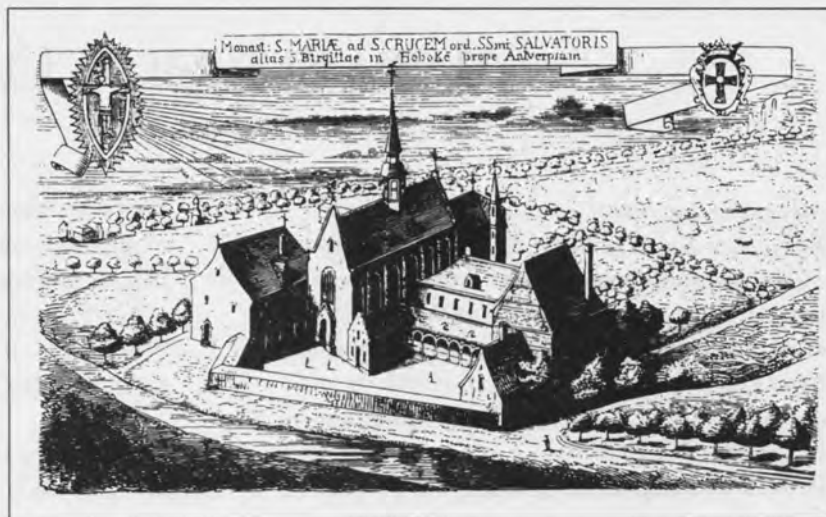
- 20 alben;
- 10 koorkleden;
- 7 spreien voor het altaar;

⁴⁸ Zie het hoofdstuk over Maria Refugie te Uden

⁴⁹ MV: Rome na het Concilie van Trente

⁵⁰ Korneel Paenen en Eddy van Honste, Het verloren klooster van Hoboken, Kring voor Heemkunde 'Hoboechen 1135', Hoboken 1994

- 36 amicten;
- 29 lange handdoeken;
- 16 korte handdoeken;
- 6 tafellakens;
- 14 servietten;
- 24 peluwen en kussenslopen;
- 24 voorschoten, altaarkussens en 6 zitkussens;
- 140 pond tin en een hoeveelheid koper.

De verhoudingen tussen paters en zusters werden er niet beter op. Zelfs het besluit om de abdij definitief te verplaatsen van Rosmalen (sinds 1559 kerkelijk onder het bisdom 's-Hertogenbosch) naar Uden (kerkelijk onder Luik) werd aangegrepen om het bestuur van het nieuwe klooster te Uden in diskrediet te brengen.

Door tussenkomst van bisschop Gaspar Nemius (afkomstig uit 's-Hertogenbosch) konden de paters na onderhandelingen met Graaf Coenraad van Ursul en Saint Empire⁵¹ (Heer van Hoboken; + 15 mei 1659) zich in 1652 te Hoboken vestigen. Zij ontfermden zich vanaf toen over de verering van de 'Zwarte God' in de heropgebouwde 'Heilige Kruiskapel'.

Coenraad Ursul (die op 22 januari 1638 door Ferdinand III, keizer van Duitsland, tot graaf was geproclameerd) en Gravin Anna-Maria de Robles d'Annapes waren de grote beschermers van het Birgittijnenklooster. In 1657 legde de gravin de eerste steen van het nieuwe klooster.

⁵¹ (MV:) Zijn vader, Conrad Schetz (zich vanaf 1617 Ursul noemende) was een broer van **Antonie Schetz**, Gouverneur van 's-Hertogenbosch sinds 1596 (in 1629 ondertekende hij mede de capitulatie van 's-Hertogenbosch), **Baron van Grobendonck** sinds 1602, **Baron van Wesemael**, Heer van Tilburg sinds 1633, Landvoogd van Leuven sinds 1635.

Onderstaand schilderij, 'De dood van Sint Franciscus' van de Antwerpse schilder Abraham Janssen van Nuyssen (ca 1571-'75), behoorde tot de te verkopen gereserveerde waardevolle kunstwerken na de opheffing van het klooster onder keizer Jozef II in 1784 en was afkomstig uit Mariënwater. Sinds 1991 bevindt het zich in een Italiaanse privé-verzameling.

MARIA REFUGIE TE UDEN

Met grote regelmaat geeft het Museum voor Religieuze Kunst te Uden een krant uit waarin bijzondere aandacht voor het museum wordt gevraagd. In deze krant (telkens verluchtigd met andere foto's) wordt ook steeds een verhaal van Leon Liebergen, conservator, opgenomen met de titel 'De birgittijnse abdij 'Maria Refugie' in Uden'. Na daarin uitvoerig aandacht te hebben besteed aan de periode (1434-1713) van het Rosmalens birgittijnse klooster schrijft hij:

“Eenmaal definitief van start in Uden⁵² zou het klooster 'Maria Refugie' zich in de loop van de 18^e eeuw voorspoedig ontwikkelen. Maar in 1794 leek de geschiedenis zich te gaan herhalen. In dat jaar liepen de Fransen de soevereine heerlijkheid Ravenstein onder de voet. Enkele jaren later verkochten zij de heerlijkheid aan de Bataafse Republiek. De zusters werden uit hun klooster verdreven, maar keerden spoedig weer terug. En weer, in 1814, werden zij met uitsterven bedreigd. Maar nu zonder pensioen. Deze maatregel, *decreet van suppressie* genoemd, werd ingevoerd door Napoleon en zou later bevestigd worden door Koning Willem I.

Door wederom burgerlijk ongehoorzaam⁵³ en inventief te zijn wist 'Maria Refugie' haar bestaan te rekken tot 28 november 1840 toen koning Willem II de troon beklom. Bij deze gelegenheid werd het novicenverbod opgeheven. Er mochten weer zusters toetreden.

⁵² Na het gedwongen vertrek uit Rosmalen op 14 september 1713

⁵³ Met behulp van buitenaf, vooral afkomstig van het klooster Marien-Bloem te Kalkar (een 'klein-dochter' van Mariënwater) wisten de zusters hun verblijf te Rosmalen te rekken tot het overlijden van de laatste in Mariënwater geprofeste zuster, Maria Verdonck, op 7 oktober 1711.

En die stonden al klaar. Een dag na de inauguratie van de koning werden er in het klooster vijftien nieuwe zusters opgenomen. Het waren vrouwen die tot dat moment aangeduid werden met 'pensionairen', maar in feite al gewoon deel uitmaakten van de gemeenschap.

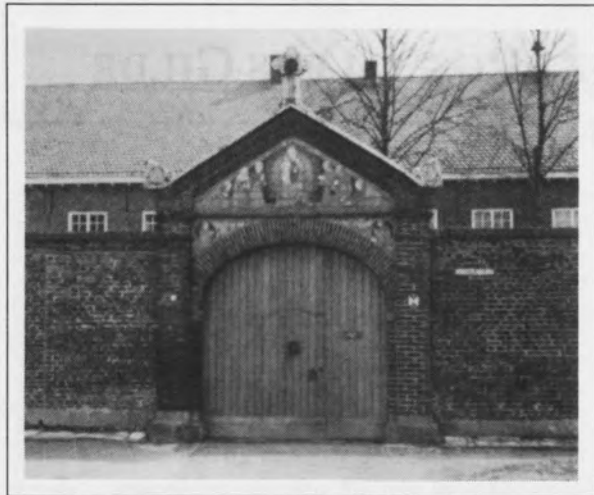
De abdij zou zich weer herstellen. De zusters bleken zelfs in staat in de loop van de 19^e eeuw hun eigen, maar geconfisqueerde kloostergebouwen van de staat terug te kopen. Daartoe moesten wel de nodige kunstschaten verkocht worden.⁵⁴

Ook het oude kloosterleven werd zo veel mogelijk hersteld. In 1843 werd vanuit 'Maria Refugie' een nieuw klooster gesticht: 'Maria-Hart' te Weert. Veertig jaar geleden, in 1963, zond de abdij 'Maria Refugie' de eerste vier zusters uit naar Zweden om daar, te Vadstena, de oude regel te herstellen.

De huidige abdij 'Maria Refugie' met haar bewogen en rijke historie, is een van de oudste nog bestaande vrouwenkloosters in Nederland. De huidige abdij, in anciënniteit de eerste onder de huidige birgittijnse kloosters, wordt nog steeds bewoond door volgelingen van de H. Birgitta van Zweden en vormt met haar gebouwen en interieur een uiterst gaaf voorbeeld van kloosterbouw uit het begin van de 18^e eeuw. Voor Nederland is het een cultuurdocument van de eerste orde waar middeleeuws gedachtengoed, birgittijnse spiritualiteit en de 20e eeuw harmonieus in elkaar overvloeien.”

Leon van Liebergen

⁵⁴ Zie het hoofdstuk 'Kunstschaten in Mariënwater'

Kloosterpoort Maria Refugie Uden

Naast het klooster met de toepasselijke naam *Maria Refugie (Maria Toevlucht)* hebben ook de *Syon-abbey* in South Brent in Engeland en het *St.Alto-klooster* in Altomünster in Beieren de reformatie overleefd.

Na de stichting vanuit Uden in 1843 te Weert keerde door de stichting in 1963 vanuit Uden te Vadstena in Zweden de orde van de H.Birgitta weer terug naar het vaderland van haar stichteres.

Het klooster *Maria Hart* is gelegen in het centrum van de stad Weert. "Het is wel een merkwaardige plaats voor een beschouwende orde, maar de Birgittinessen hebben het klooster daar niet zelf gebouwd. Ze hebben het gebouw overgenomen van de Kanunnikessen van de H. Augustines.

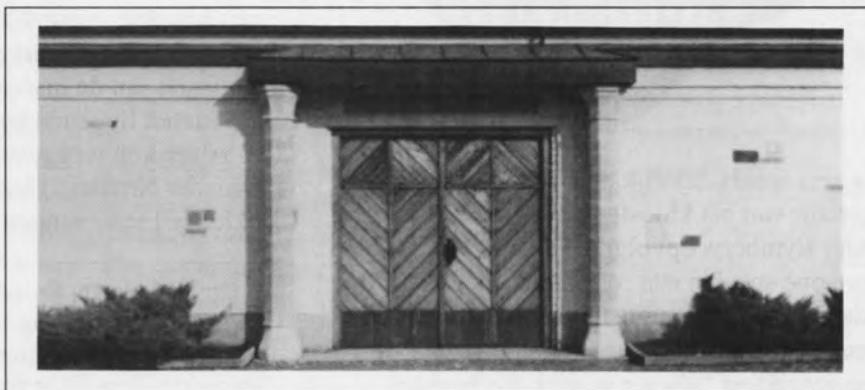
In de Maasstraat maken alleen een klokketorentje en een witte strake muur met de brede deur, waarboven in een nis een beeldje van Moeder

Birgitta is geplaatst, kenbaar dat zich hier een klooster van haar dochters bevindt."⁵⁵

Tenslotte een onbeantwoorde vraag uit de catalogus *Birgitta van Zweden* (pagina 15): Wat moet er zijn omgegaan in de eerste vier zusters uit Uden, toen zij in mei 1963 als eerste Ordegenoten van de H.Birgitta sinds 1595 kwamen bidden in de 'blauwe kerk' van Vadstena, die sinds de Reformatie de Lutherse medechristenen dient?

Kloosterpoort Maria Hart Weert

Kloosterpoort Pax Maria Vadstena

⁵⁵ Birgitta C.A.M.Kox e.a., *De heilige Birgitta en haar orde*, Veghel z.j., pagina 47

BIRGITTIJN GERARD EN HET ROSMALENS GILDE

EEN ZILVEREN KONINGSPLAAT UIT 1560

Dankzij Wilhelmus Rovers, die vanaf 1884 (als laatste koning) tot de her-oprichting van het gilde St.Catharina in 1924 het gildezilver bewaarde, beschikt het huidige gilde St.Joris/St.Catharina nu o.a. nog over een schildje (een zogenaamde koningsplaat) van omstreeks 1560, waarop een afbeelding van St.Catharina (de patrones van het schuttersgilde) en een geknielde, biddende monnik. Het hier en daar verknipte plaatje heeft als onderschrift: 'BROEDER * GEHERAERT PROCKKERATER * VAN SENT MAEREN VA(T)ER *

Hij is zeer waarschijnlijk de Claes Gheertsone, prokurator van het klooster die in 1558 Broeder Eymberts opvolgde. Deze Broeder Gheertsone speelde een rol tijdens de beeldenstorm op 23 augustus 1566 toen geuzen en beeldenstormers ook naar Koudewater waren getrokken "alwaer sy oick die beelden uyt wierpen ende deden oick in deselve cloosters groote schaede". Gheertsone werd daarna zo al niet verdacht van een rechtstreekse deelname aan de beeldenstorm dan toch minstens van geestverwantschap of geheime collaboratie met de beeldenstormers.

J.C.M. Poelman schrijft in zijn boek op blz.97: "Zonder verder een oordeel over deze man te vellen, zou men uit de gegevens toch wel kunnen concluderen, dat zijn contacten met de buitenwereld als procurator waarschijnlijk veelvuldiger waren dan noodzakelijk en goed voor hem als kloosterling. In dat geval krijgt ook zijn schenking van een zilveren koningsplaat aan het schuttersgilde van Rosmalen een bijsmaakje. Want al schreven we wel, dat de procurator de aangewezen persoon was om de sociale contacten van het klooster met de naaste omgeving te onderhouden, hier is er feitelijk meer sprake van een eigen persoonlijkheidsverheerlijking. Waarom immers staat op dat schildje afgebeeld een knielende monnik met er onder de woorden: "Broeder Gheraert Prockkerater van Sent Maerenvaeter"? Waarom niet slechts de woorden: "Convent van Coudewater" of iets dergelijks? Bovendien lijkt het een beetje onwaarschijnlijk, dat het klooster, dat in 1557 nog een gediensstige moest laten sterven met een tienjarig achterstallig loon en in 1571 voor de oprichting van het seminarie slechts drie florijnen aan de bisschop kon overdragen, in die tussen liggende jaren zo maar geschenken in zilver kon weggeven aan wie dan ook." Broeder Nicolaus Gerits van Uden werd op 13 oktober 1568 'vanden guesen begraven'.⁵⁶

⁵⁶ Dr. H.Heijman, *Broeder Gerardus* (in: *Brabants Heem*, jrg II 1950, pag.15), denkt dat de schenkende procurator eerder Gerardus Petersz is dan de hier vermelde Claes Gheertsone. In de *Charters en Handschriften van het Provinciaal Genootschap* (RANB toeg.nr.221, inv.nr.649, d.d. 30 oktober 1577) ruilt Frater Gerardus Peterszoon, procurator van het convent Sint-Salvator en Sint-Brigitta 'dicti Mariënwater', staande in de parochie van 'Roosmalen', namelijk een grondrente. Gherit Peters van Berlicom sterft op 16 maart 1580.

JUDOCUS ROOSEN, PASTOOR TE ROSMALEN

De Birgittijn Roza (gedoopt in de Parochie van St.Catharina te 's-Hertogenbosch op 31 juli 1667) was vanuit het klooster te Hoboken gezonden om, evenals zijn voorgangers Joannes Cremers, Thomas Jegers en Andreas Smidts, als priester niet alleen de nog op Coudewater verblijvende Birgittinessen, maar ook de Rosmalense katholieken behulpzaam te zijn toen na de dood van pastoor Petrus Lokeman in 1633 de bisschop niet in staat was een nieuwe pastoor in Rosmalen te benoemen.

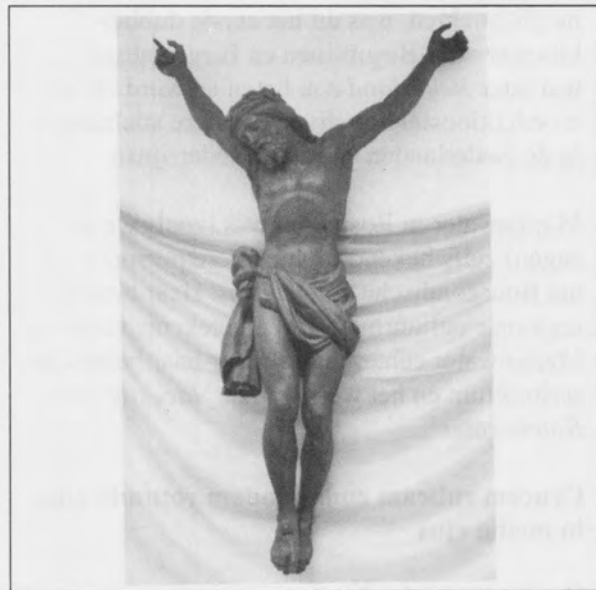
Roosen (ingetreden in Mariënwater onder de naam Mattheus en geprofest op 29 juni 1699 in Maria Kruis te Hoboken) was gedurende 22 jaren pastoor-missionaris in Rosmalen tot zijn dood eind december 1730. Hij werd begraven bij de zusters Birgittinessen te Uden op 27 december 1730⁵⁷.

De Birgittijnen hebben de kloosterkapel van Coudewater tot 1713 ook voor de Rosmalense inwoners opengesteld. De doop- en huwelijks-inschrijvingen aldaar zijn niet bewaard. Het oudste bekende doopboek van Rosmalen (Rijksarchief) en het oudste trouwboek van Rosmalen (Bisschoppelijk Archief) beginnen beide met een inschrijving door Judocus Tosijn van der Rosen op 2 augustus 1719.

In het archief van de R.K. Pastorie te Rosmalen berusten nog een door Roosen geschreven 'Memorie van het inghegaen accord tussen den heer Matthieus Judocus Toesijn van den

⁵⁷ Elders (zie transcriptie mevr. E. van der Dennen in 'Rosmalla', juni 1999, pagina 18/19) zou zijn sterfdatum liggen op 31 december 1730, terwijl *Antwerpen RA, Fonds Birgittijnen Hoboken nr. 12* spreekt van overleden op 30 december 1730 ('ultimus est nostris Pastor in Rosemaele').

Roosen, pastoir van Roosmalen ende des selve gemeente op den 1 September 1713' en een 'Annotatie van het geene, dat gegeven is door mij Rosa als pastoir ... als oock van de selve roomsche gemente van Roosmalen ... naer het vercopen van de Abdije ofte Closter van Kaudewater ...' (van 14 maart 1708 t/m 17 december 1728 werd door Rosa 2641 g. 16 st. en 8 pen. met name voor recognitie gegeven). Wuisman⁵⁸ tekent aan: "Daar hij eerst in 1713 met deze gemeente contracteerde, schijnt eene aantekening in het Annotatieboek veel waers te bevatten, dat Roosen namelijk tusschen 1708 en 1712 klooster en pastorie bediende (*de zusters vertrokken op 15 september 1713*), dus nog niet als pastoor was gevestigd".

Houten kruis aan plafond Lambertuskerk, dat uit de eetzaal van het voormalige klooster Mariënwater zou zijn meegebracht door Mattheus Roosen

⁵⁸ G. Wuisman, *Rosmalen*, in: *Bossche Bijdragen*, Deel II 1918-1919, pagina 318-328

BIRGITTIJNS KRUIS IN DE ROSMALENSE DORPSVLAG

Wanneer we spreken van *bovenplaatselijke cultuurhistorische betekenissen en waarden* uit de tijd van het *ancien regime* (voor de inval der Fransen in 1795) dan moeten we bekennen dat Rosmalen als arme agrarische gemeente maar weinig te bieden had. “*Rosmalen is een ellendig land, 's winters in 't water en 's zomers in 't zand*”, is een gezegde, dat tot lang nadien wordt geciteerd. Toch was er op het Rosmalens grondgebied wel degelijk een plek, waar een rijke, belangrijke bovenplaatselijke, cultuur-historische waarde tot ontwikkeling kwam. Deze uitzondering was *Mariënwater, Maria ad Aquas Frigidas* oftewel *Koudewater*

Toen Milla de Campen in of kort na 1434 op het landgoed van Peter de Gorter een klooster mocht stichten, was dit het eerste dubbelklooster voor Birgittijnen en Birgittinessen in wat later *Nederland* zou heten en werd zij het moederklooster van diverse andere stichtingen in de Nederlanden en in het Nederrijnse.

Mariënwater in Rosmalen was (zoals we al zagen) zelfs bekend bij meerdere personen uit het Bourgondische vorstenhuis. Haar bovenregionale cultuurhistorische betekenis verkreeg Mariënwater echter vooral door haar befaamde scriptorium en het werk van de ‘*Meester van Koudewater*’.

Crucem rubeam cum quodam rotundo albo in medio ejus

Het is een goed gebruik om in een vlag een verwijzing op te nemen naar cultuurhistorische waarden, die binnen een gemeenschap nadrukkelijk aanwezig zijn of waren. Toen Martien Veekens de opdracht kreeg om een ontwerp te maken voor een Rosmalense dorpsvlag zocht hij al snel naar een verwijzing

naar het voormalige klooster Mariënwater met haar niet alleen voor Rosmalen, maar vooral vanwege haar boven-regionale betekenis. Om deze betekenis te vervatten in een symbool koos hij als bijna vanzelfsprekend voor de opname van een Birgittijns kruis, dat op vele plaatsen binnen de Birgittijnse wereld werd aangetroffen.⁵⁹

A. Wichmans⁶⁰ schrijft over de klederdracht in Mariënwater: “*Habitum or-tant tam fratres quam sorores coloris grisei, tunicam scilicet et chlamydem ac in chlamyde crucem rubeam cum quodam rotundo albo in medio ejus*”. A.M. Frenken⁶¹ vertaalde deze tekst met: “Zowel de broeders als de zusters dragen een habijt van grijze kleur, t.w. een rok (toog) en een mantel en op de mantel een rood kruis met in het midden daarvan een witte rondte (cirkel)”.

Nog is dit kruis afgebeeld op diverse plaatsen in en bij de parochiekerken te Hoboken en Mariënbaum. Meer vanzelfsprekend treffen we het aan op de ramen en vele andere plaatsen binnen het Birgittinessenklooster te Uden, o.a. hangend aan een grote Birgittijnse rozenkrans in de refter aldaar.

Tesamen met ‘de vijf bloedende wonden van de Verlosser’, de doornen-kroon en de leeuw uit het familiewapen van St. Brigitta, is het rode kruis met de witte rondte (‘Ons Heer’)

⁵⁹ Voor een uitvoerige beschrijving zie de brochure (36 pag.): Martien Veekens, *Een dorpsvlag voor de voormalige gemeente Rosmalen*, Rosmalen 1999

⁶⁰ Aug. Wichmans, *Brabantia Mariana*, gedrukt in 1632, pagina 874.

⁶¹ A.M. Frenken pr., *Het klooster Mariënwater alias Koudewater*, Bisschoppelijk Archief: *Dossier Rosmalen Coudewater*, pagina 115.

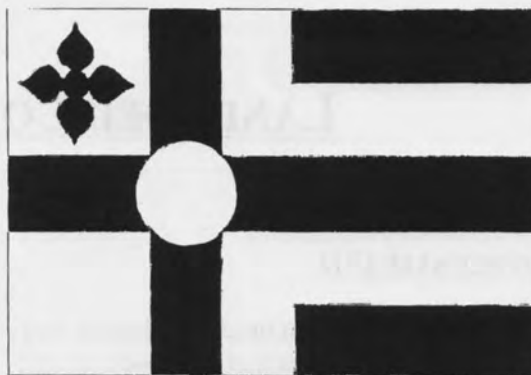
opgenomen in het wapen van de orde, welk schild (gekroond) verder nog wordt geflankeerd door palmtakken.

Speciaal voor de Heemkundekring Rosmalen vervaardigde Zuster Theresia van het klooster Pax Mariae te Vadstena in 2000 dit wapen van de orde.

Het *Birgittijns kruis* kent de kleuren rood en wit, en sluit derhalve zeer goed aan bij de regionale kleuren van het Kwartier Maasland waartoe Rosmalen behoorde en waarnaar het *Maaslands vierblad* zowel op wapen als vlag nog steeds verwijst.

Tijdens de viering van 700 jaar gemeenschap Rosmalen in oktober 2000 werd de nieuwe Rosmalense dorpsvlag als rode draad bij de expositie gepresenteerd. Op de foto staat Ulla Sander Olsen uit Denemarken in het midden met naast haar twee musea-medewerksters uit Scandinavië en aan de andere zijde vlagontwerper Martien Veekens en de voorzitter van de Heemkundekring Rosmalen, Dorry Derhaag Doomernik.

Op verzoek van de Heemkundekring Rosmalen werd de Rosmalense vlag bij raadsbesluit van 8 juni 2000 vastgesteld.

De omschrijving luidt:

“In wit een rood (Scandinavisch) kruis waarvan de armen van 1/5 vlaghoogte; in de vluchtop en in de vluchthoek een rode baan van 1/5 vlaghoogte en 7/15 vlaglengte; op de scheiding van broeking en vlucht een witte schijf rakende de snijpunten van de kruis-banen; in het midden van het broektop-kanton een rood vierblad (gevormd door vier lindebladen om een knop) van 7/20 vlaghoogte”.

De Rosmalense vlag wappert officieel op
 22 augustus: Verjaardag gemeenschap
 Rosmalen en op
 23 oktober: Viering bevrijding Rosmalen

Martien Veekens

LANDGOED COUDEWATER NA 1713

COUDEWATER 1713

En dan zijn de paters en broeders al jaren weg en vertrekken de zusters met weemoed en pijn in het hart uiteindelijk in 1713 naar Uden. Ze doen nog een laatste verwoede poging om het tij te keren en geven Herman Cremers secretaris van Rosmalen opdracht om het landgoed van de Staten van Holland te kopen voor f 9.500,-. Hij doet dit en verhuurt onmiddellijk het klooster aan de orde met de bedoeling het t.z.t. terug te verkopen aan de zusters.

Maar helaas. In 1714 koopt Alard Johan Gansneb Heer van den Bonkenhoaven (alias Tengnagel) het landgoed als rentmeester van de kerkelijke goederen in 's-Hertogenbosch. Hij laat nogal wat (vermoedelijk bouwval) afbreken, zodat uiteindelijk het voormalige vrouwenklooster overeind blijft.

In 1723 is het zogezegd voorgoed gedaan met de binding tussen de kerk en Coudewater, want dan wordt het landgoed voor f 7.000,- verkocht aan raadsheer Langell. Achtereenvolgens wordt het landgoed bewoond door Alexander Berent van Eijbergen van 1732 tot 1752. Hij verkoopt het vervolgens aan Jacob en Stephanus du Castel. Deze zijn eigenaar tot 1780. Van deze personen is bij het schrijven van dit verhaal niet veel bekend.

Dat verandert, als tot 1816 de familie Gallé op Coudewater komt te wonen. Hij is de predikant van de Nederlands Hervormde Kerk in 's-Hertogenbosch. Een opmerkelijk detail is bovendien het feit, dat er een ets van Coudewater bestaat, gedateerd in 1804 en waaronder de naam Gallé staat. Of de dominee er de eigenaar van was, of de schepper is niet duidelijk. Als de dominee overlijdt, koopt zijn tweede echtgenote het landgoed van de kinderen Gallé. Zij woont er nog zoals gezegd tot 1816. Dan doet voor de eerste maal een

Bowier zijn intrede in het voormalige klooster. Jonkheer Jan trouwt tijdens zijn verblijf twee keer en - o vruchtbare grond - hij krijgt 24 kinderen, die op de oudste na allen op Coudewater zijn geboren. Van 1863 tot 1866 woonde Vrouwe Douairière F.I. van Meeuwen op het landgoed. Dan in 1866 verschijnt voor de tweede maal een Bowier op het toneel, want Jonkheer Block van Scheltinga is gehuwd met freule Bowier en zij zijn de laatste

welgestelden in de ongetwijfeld bewogen landgoedperiode.

Het *Oude Hoofdgebouw* is in deze ± 150 jaar aangepast aan de eisen van die tijd. Er is zeer waarschijnlijk een ijskelder gebouwd, die nog steeds in tact is. Ook binnen in het landhuis is nog iets te zien van de grandeur van weleer. Op etsen uit die periode is bovendien nog te zien, dat er een aantal gebouwen bijgekomen zijn.

COUDEWATER 1870

Dan schrijven we **1870**, als Coudewater in eigendom overgaat aan de Maatschappij tot Verpleging van Krankzinnigen op het land.

Het geld moet komen van een aantal welgestelden in en rond 's-Hertogen-bosch en van relaties en familieleden van de stichters van het Psychiatrische Ziekenhuis.

Dat betekende, dat er in ieder geval winst gemaakt moest worden. En dat, terwijl er bij Dr. Van den Bogaert en Dr. Pompe toch slechts ideële motieven waren. Want weggestopt in het grote *Instituut der Godshuizen* midden in de stad strookte niet meer met de ideeën van de grote hervormer Pinel en al evenmin met die van de inspecteur der gestichten prof. Dr. Voorhelm Schneevoegt, die al vele malen bij de regenten had aangedrongen op de verpleging van krankzinnigen ten platte lande. Of zoals Dr. Pompe schreef: "*Men verplaatst den lijder naar een landelijk oord, alwaar de schoone,*

vrije natuur het kranke gemoed kalm en aangenaam stemt, de zieke phantasieën van het gekrenkte verstand op gepaste wijze afleid, de lichaamskrachten versterkt en de anti-hygiënische invloeden verminderd worden". Daarom richtten de eerste geneesheer Dr. van den Bogaert en de tweede geneesheer Dr. Pompe het Psychiatrische Ziekenhuis op.

Denkbeelden over eisen die gesteld moesten worden aan de inrichting, de artsen, overige

Coudewater in 1804

personeel en de gebouwen waren al vastgelegd in de eerste Krankzinnigenwet van 1841. Het veelgeprezen cottagesysteem zou zijn intrede doen. Rondom een administratief centrum kleine wooneenheden in een huiselijke sfeer. Helaas, door het feit, dat er winst gemaakt moest worden, kwam daar weinig van terecht.

En dan, op 1 december 1870 komen de eerste bewoners meegebracht uit *Reinier van Arckel*. Het waren er meteen 200. De verpleging kwam voor de mannen in handen van de *Broeders van het instituut voor Goede Werken* en de vrouwen werden verpleegd door de *Zusters van Barmhartigheid*. Beide ordes kwamen uit Ronse in België. De patiënten werden met

Hoofdgebouw Coudewater circa 1860

rechterlijke machtiging opgenomen en kwamen uit Noord Brabant.

De gemeenten betaalden de verpleegprijs. Deze verpleegprijs was in de volgende 15 jaren van **1870-1885** opgebouwd in vijf klassen en varieerde van f 175,= in de vijfde klasse tot f 800,= voor de eerste klasse. Deze laatste prijs werd veelal door particulieren betaald. Maar die kregen dan ook eigen linnengoed en eigen servies en bestek.

Deze periode wordt vooral gekenmerkt door geweldige uitbouw. Er kwam een koestal, remise, paardenstal en boerderij met groentekassen. De vleugels van het hoofdgebouw kregen verdiepingen en er kwam een gasfabriek, een gebouw met keuken en kapel, een kleermakerij, schoenmakerij, mattenmakerij en timmerwinkel voor de mannen. Voor de vrouwen een wasserij, naaikamer en strijkkamer. Voor de broeders en zusters die hier woonden en werkten, kwam er woonvoorziening. De behandeling bestond uit

goede voeding, medicamenten, werken op het land en in de verschillende werkprojecten. Maar ook morele behandeling, waaronder verstaan werd een gemoedelijke toespraak, overreding en afleiding hoorde tot het pakket voorzieningen.

COUDEWATER 1885

Begin 1885 bedroeg het aantal patiënten 593 en op het einde van datzelfde jaar 221. De reden hiervan was, dat Coudewater zo overtuigd was van het

weer krijgen van contracten met de provincie, dat ze weigerden om de verpleegprijs te laten zakken. De Godshuizen met inmiddels het gebouwde Voorburg was maar al te graag bereid water bij de wijn te doen en kreeg het contract. Dat leidde er toe, zoals Dr. Pompe schreef dat eind november begin december op werkelijk steenkoude dagen boeren uit de omgeving met hun karren naar Coudewater kwamen, om de Brabantse patiënten naar Voorburg te vervoeren, terwijl dit instituut nog niet eens klaar was. Door dit conflict is het nooit meer goed gekomen tussen de twee.

Een ander gevolg hiervan was, dat Coudewater de boer op moest om aan patiënten te komen. Er werden contracten afgesloten met noordelijke provincies en steden in het noorden van het land. Waarschijnlijk omdat er daar weinig katholieke psychiatrische ziekenhuizen waren en hoewel Coudewater altijd al een non-confessionele instelling was, stond de aanwezigheid van zusters en broeders garant

voor aanbod uit het noorden. Bovendien stond Coudewater bekend als een deftige instituut. Dus kwamen er ook patiënten uit die families, die het konden betalen. De gevolgen van deze ontwikkelingen zijn heden ten dage nog merkbaar, want nog steeds wonen er patiënten uit Noord Nederland.

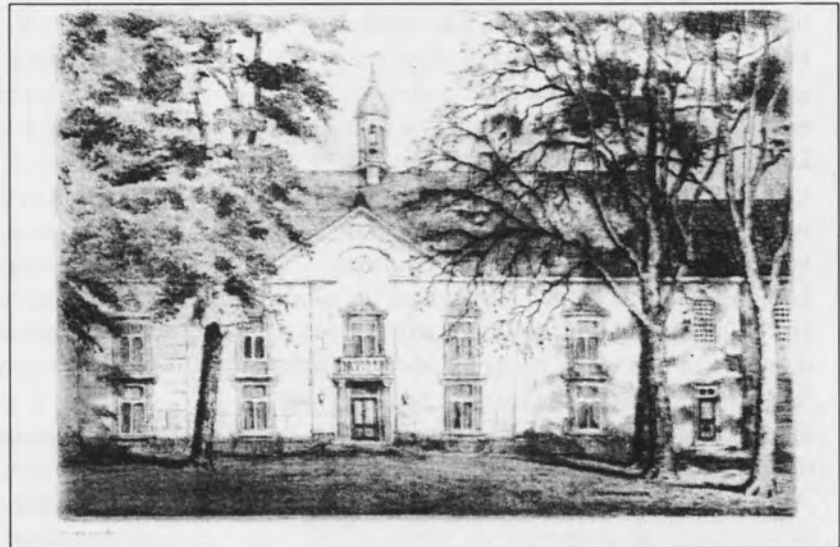
In de periode **1885-1920** vertrekken de broeders en houdt het verplegen van mannen op. Oorzaak was zeer waarschijnlijk de financiering van de broeders, terwijl de aanleiding een conflict was over het beslissingsrecht van het gebruik van dwangmiddelen. Coudewater wordt aangesloten op de waterleiding van 's-Hertogenbosch en er komt een telefoonnet. Ook krijgt het ziekenhuis elektriciteit. De eerste klasse afdeling voor dames "De Loofert" wordt gebouwd evenals de eerste klasse afdeling voor heren "Milla de Kampen".

Vanwege de wet van 1904 waarin bepaald werd, dat patiënten ook vrijwillig opgenomen konden worden op een aangewezen afdeling moest Coudewater overgaan van *Maatschappij tot verpleging van krankzinnigen op het land* naar *Vereniging tot verpleging van zwak- en krankzinnigen op het land*. Het maken van winst was verleden tijd. Dit werd door Koninklijk Besluit van 8 juli 1916 bevestigd en Huize Padua kreeg in datzelfde jaar als eerste een aangewezen afdeling. Coudewater volgde pas in 1928. De behandeling bestond uit nieuwe medicijnen waaronder kalmerende. Over de elektrotherapie was men enthousiast evenals over de hypnose. Het beloningstelsel werd ingevoerd en de doktoren moesten twee

maal daags hun patiënten bezoeken. Tegenwoordig is dat niet meer zo.

COUDEWATER 1920

De periode **1920-1945** is de tijd van de biologische behandelingen, maar ook komen de eerste leken verpleegkundigen hier werken. Nieuwbouw is er nog steeds in de nieuwe boerderij met wagenschuur en hooimijt. Deze hooi/strobewaarplaats is een van de eerste waarbij de muts met katrollen omhoog gedraaid kan worden. Ook het gebouw van de technische dienst is nieuw evenals Sonnevank en het kapelkloostercomplex. 1931 is een historisch moment omdat dan de laatste mannelijke verpleegde vertrekt. De zusters komen voor de onmogelijke opdracht te staan de explosieve groei van vrouwelijke patiënten op te vangen hetgeen slechts lukt na inzetten van leken in de verpleging. Het nagenoeg onaantastbare bolwerk van de religieuzen komt

geleidelijk aan onder druk te staan hetgeen pas na 60 jaar in 1985 resulteerde in het vertrek van de zusters. Ontspanning en arbeidstherapie namen een centrale plaats in, in de behandeling. Ontspanning in de vorm van

radio, toneelvoorstellingen, concerten, bioscoopfilms en de jaarlijkse bustocht. Het waren de laatste uitlopers der morele behandeling.

De slaap- of somnifeenkuur werd een belangrijk hulpmiddel evenals de kalmerende middelen en de badbehandeling. Vooral de behandeling van schizofrene patiënten stond in het middelpunt met diverse behandelingsmethodes waaronder de elektroshockkuur. Deze behandelingen berusten allemaal op het omkeren van de feiten. Zo zag men dat psychiatrische problematiek verbleekte bij hoge koorts waarop men vervolgens bij lijders aan schizofrenie kunstmatig hoge koorts veroorzaakte in de hoop dat de ziekte zou verdwijnen.

COUDEWATER 1945

Aan het einde van deze periode valt de Tweede Wereldoorlog. Coudewater is er betrekkelijk ongeschonden uit gekomen. Een verpleegkundige is na getroffen te zijn door een granaatscherf overleden maar 3 kinderen zijn er in de schuilkelders geboren. Die schuilkelders waarvan er een bom- en gasvrij ingericht was hebben volop dienst gedaan, want niet alleen hadden de Duitsers hun eigen kelders onder Milla, ook waren er onderkomens onder de Kapel, Boskant en het Oude Hoofdgebouw. Al deze ruimtes stonden ten dienste van 600 eigen patiënten, de zusters en leken verpleegsters, het overige personeel, de doktoren met hun gezinnen, jongemannen die door te werken in de gezondheidszorg de Arbeitseinsatz in Duitsland konden ontlopen, bewoners uit de omgeving en tenslotte 534 patiënten uit psychiatrische ziekenhuizen in de kuststreek die moesten wijken voor de aanleg van de Atlanticwall.

Een zwarte bladzijde in de geschiedenis van Coudewater is ongetwijfeld het gevangennemen en verblijf in Kamp Vught van Dr.

Schade met zijn echtgenote vanwege beschuldigingen van onvaderlandslievend gedrag. Na dertien maanden bleek de aanklacht volstrekt ongegrond, maar het onheil was geschied. Coudewater werd bevrijd op 24 oktober 1944⁶².

Ooit 100 jaar geleden was kleinschaligheid de opzet van het psychiatrische ziekenhuis en pas in de periode 1945-1975 werd dat gerealiseerd in de vorm van de afdelingen Birgitta, Sonnevand en Carillon. Daarnaast verscheen de nieuwbouw van de Bijenkorf, de Uithof als ontspanningsgebouw en het klinisch Centrum met vier opnameunits. Het was de periode van de forse uitbreiding van het personeel en het ontstaan van multidisciplinaire teams, waarin naast artsen ook psychologen, maatschappelijk werkers, verpleegkundigen en activeringsmedewerkers participeerden. We konden eindelijk met 20 personen uren vergaderen over een handje vol patiënten. Ook kwamen er steeds meer paramedische diensten, waaronder fysiotherapie, encefalografie, röntgen, psychologie, apotheek, laboratorium en maatschappelijk werk. Tegelijkertijd daalde het aantal patiënten van 800 naar 400.

Eigenlijk is dit een van de meest dynamische tijdperken in de geschiedenis geweest, want er kwamen vrijheden. Vrijheid van briefverkeer, een telefooncel, een eigen bankfiliaal, een winkel, een raadsman ten behoeve van de patiënten en de allereerste patiëntenraad van Nederland, snel gevolgd door een ondernemingsraad. Vakanties werden doorgebracht buiten het ziekenhuis en de hekken verdwenen. Het landgoed werd opengegooid. De behandeling met psychofarmaca kwam op gang met verstrekkende gevolgen. Het leven van de psychiatrische patiënt werd acceptabeler en dragelijker.

⁶² Zie: 'Het drama Dr. H.Schade' in *Rosmalla Extra*, deel 7, maart 1997

COUDEWATER 1975

Het tijdvak van 1975-1990 wordt gekenmerkt door het al eerder genoemde vertrek van de zusters van Ronse in 1985. De deconcentratie zet door. Het beleid om verder te verkleinen vindt zijn weerslag in afdelingen als *Spreeuwenburg*, de *Roef*, de *Hoeven*, de *Beemden* en de nieuwbouw aan de Peter de Gorterstraat. Ook kwamen er steeds meer sociowoningen. Er ontstaan zaalraden en familiecontactgroepen. Er komen meer specifieke behandelingen b.v. voor verslaving en depressie. De elektroshocktherapie doet met meer succes zijn herintrede. Het diagnostisch proces wordt korter en dubbeldiagnostiek wordt gestart. Geriatrie wordt een aparte zelfstandige discipline. De omgeving wordt in toenemende mate in het hele proces van herstel betrokken, terwijl privacy toch essentieel blijft. Het zal duidelijk zijn dat er door de vele nieuwbouw ook het nodige gesloopt wordt en derhalve verdwijnt een deel van het hart van het landgoed.

COUDEWATER 1990

En dan zijn we aangeland in de laatste periode van 1990-2010. Op 24 september 1990 houdt Coudewater op te bestaan als zelfstandig psychiatrisch ziekenhuis en fuseert men met Huize Padua in Boekel. De door de overheid opgelegde reductie van behandelplaatsen en de regionalisatie van de gezondheidszorg waren naast de doelstelling van het leveren van zorg op maat, de redenen van fusie. Daartoe moest de *Vereniging Coudewater* opgeheven worden. En ontstond de *Stichting Coudewater*. Tot het IPZ behoren nog een aantal andere instellingen voor geestelijke Gezondheidszorg. In 1995 fuseerde het IPZ met RIAGG en RIBW en daarboven komt een centraal orgaan. De GGZ Oost Brabant. Deze stichting komt formeel op 1 januari 1998 tot stand. Er worden kleinere multifunctionele eenheden gebouwd in Oss, Veghel, Boxmeer en t.z.t. in Helmond.

Het bovenstaande heeft een geweldige impact voor bewoners en personeel. De sfeer van collectiviteit en geborgenheid maakt plaats voor marktgericht management en individuele benadering. Dat vraagt een grote flexibiliteit en mobiliteit.

EN COUDEWATER!!!!

De psychiatrie zal er omtrent 2010 verdwijnen maar het landgoed zal blijven bestaan. Bovenstaande geschiedenis vervat in een tijdbalk brengt ons terug naar de reden van dit verhaal: De tentoonstelling *700 Birgitta van Zweden*.

Een van de onderdelen daarin waren de monumenten die het landgoed inmiddels rijk is met daarbij inbegrepen het natuurmonument Coudewater. Maar ook was er aandacht voor de rijke historie van dit landgoed, verbeeldt in een uitgebreide verzameling in eigen beheer uitgebrachte boeken en kopieën van oude etsen. Ook zagen we een binding van het recente verleden met de orde van Sint Birgitta, in de presentatie van alles wat te maken had met *Ad Aquas Frigidus*, het servies met het *Oude Hoofdgebouw* en een bankje en stoel.

Tenslotte rest mij nog even stil te staan bij de uitstekende samenwerking met de *Heemkundekring Rosmalen* en de heimwee en betrokkenheid van velen zoals verwoord in het gastenboek. Dat is misschien de belangrijkste reden waarom het landgoed, landgoed moet blijven.

Leo Balmer.

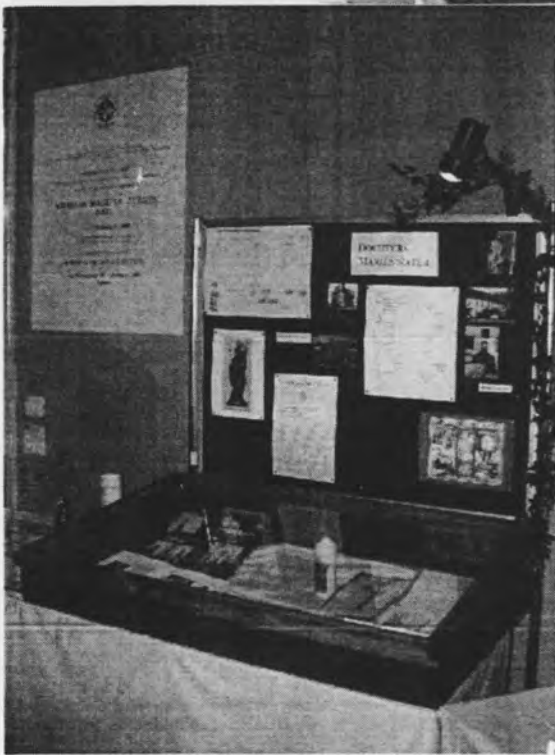
Op advies van de commissie straatnaamgeving (suggestie Martien Veekens, 14 mei 2003):

De gemeenteraad van 's-Hertogenbosch in zijn vergadering van 8 juli 2003 besluit de parallelweg langs de Nieuwendijk, ter hoogte van de Terpeborch en de Benedictijnenborch, de naam **BIRGITTINESSENBORCH** te geven.

IMPRESSIE EXPOSITIE HEEMKUNDEKRING ROSMALEN
700 JAAR BIRGITTA VAN ZWEDEN

Heel blij dat we deze expositie
kunnen zien. Heer de moeite
waard! Dank aan alle vrijwilligers
van de Heemkundekring.

J.G.J. Schepers
fontein

Oprichtster K.V.G. Sint Brigitta
te Middel in 1964.

J.P. Bemis Raanen

P. de Vries
Schaarveld, Heterenbach

Post van piffen
(krab. dagblad)

overzichtelijke en indringende presentatie!
Alle hilde voor de maet van alle vrijwilligers.
Jammer dat de presentatie niet langer leuk duurt. Bedankt!
Eric Overdijk, bestuurder Kring Vrienden van i. Hertogenbosh 1/10

Dit is de mooie hervertelling
van de geschiedenis prachtig
nu recht kwijt.

P.H. Bander, d.
Pawelme K. Hambeets

Frank P. van
sca. De Boelhou

een boeiende presentatie, die eigenlijk
permanant tentoongesteld zou moeten worden!

Complimenten met de heer gestaaide
opzet van deze expositie.
Echt de moeite waard
Omze dank

J. Sanders
Chry Sanders

Meer
u.w.g.
Leuk historisch!
Hans Maas

Wil en Ton van den Beld

Dank voor het stuk
interessante geschiedenis

Birgitta de Jonge
Narcis de Jonge
2. Birgitta

Jan Heijer Vulliamy

Moet geweten dat mijn bijna-
grootte zo'n doortastende tante was!
Op 2.5.2003 (Bris) Birgitta Kemperman - Tijnd

Interessante en leerzame tentoonstelling!
Edele en Conie Bekke

Pieter Boorakker
Himmens

Armond van Oosterweel

Jos Biemans
Hans J. Jool
Hilbert Sleem

Wat een werk heeft de Heemkundekring Rosmalen, en met name Jan
en Dony Duijck, vericht om deze tentoonstelling mogelijk te
maken. Natuurlijk kan een groot deel niet worden versierd,
maar toch!

Wel succes met al jullie werkzaamheden, nu en in de toekomst,
Sia Maria, Rosmalen

PETER DE GORTER BESCHOUWT ZIJN BIJENKORF ANNO 2003

Op een mooie lentedag in het jaar 2003 wandelde Peter de Gorter in zijn tuin bij Coudewater. Hij liep naar de enigste bijenkorf die hij nog had. De bijenkorf, waardoor het allemaal eeuwen geleden begon. Nog steeds stond in de bijenkorf Mariënwater in bijenwas.

Toch was het triest: er waren nog maar zes bijen in de korf. Een zat zelfs in een rolstoel, hij praatte wel heel verstandig. Een andere bij werd Leo de Bij genoemd. Hij zoemde rond Coudewater en hielp iedereen die van zijn hulp gebruik wilde maken. En dan was er ook nog Toon de Bij. Hij zorgde voor een geweldige maquette van Mariënwater, nog mooier, vond Peter, dan het originele klooster van bijenwas in de bijenkorf.

De vierde bij in de bijenkorf was: Martien de Bij. Een actieve bij die heel veel werk verzette. Regelmatig vloog Martien de Bij triomfantelijk rond de bijenkorf met in zijn ene pootje een blad genaamd *Rosmalla* en in zijn andere pootje een Rosmalense vlag, waarin we naast het Maaslands vierblad duidelijk het Birgittijns kruis ontdekten. Martien de Bij had iets weg van Ridder van Baexen.

Over Birgittijnen en Birgittinessen gesproken, deze waren tot verdriet van Peter de Gorter al jaren uit Coudewater vertrokken. Aandachtig keek Peter nogmaals in zijn bijenkorf en trok aan zijn pijp om de zes bijen in de korf van zich af te houden. Van de twee overgebleven bijen in de korf valt nog heel wat te vertellen. Het lijkt wel een echtpaar, zoals ze met elkaar omgaan. Jan de Bij was dag en nacht rondom de bijenkorf in de weer om hem schoon te houden, kapotte raten te repareren, koffie te zetten, kortom onmisbaar voor de hele samenleving van de bijen.

Dorry de Bij, last but not least, had iets adellijks, misschien een tikkeltje koninklijks, dacht Peter de Gorter. Deze vrouwelijke bij had en heeft een tomeloze energie. Ze zoefde in en uit de bijenkorf, ze vloog naar Zweden waar een congres over Birgittinessen gehouden werd. Ze ging naar Brussel waar een tentoonstelling over diezelfde nonnen geopend werd. Kortom een echte dubbele BB-er: een echte Bezige Bij of Bij Birgitta.

Dankzij Dorry de Bij werd op 19 februari 2003 en op 25 april 2003 de bijenkorf van Peter de Gorter, Mariënwater, Coudewater, Rosmalen op de wereldkaart gezet. Dankbaar keek Peter in de bijenkorf naar de zes bijen en zei heel dankbaar en trots: "Dat hebben ze toch maar knap gedaan". Tevreden trok hij aan zijn pijp, en ging in rook op

Jan Hoofs

HERKOMST ILLUSTRATIES

De tekening op de omslag is afkomstig uit de Top.Hist.Atlas [R 74 / 010 (7)] KUB Tilburg, getiteld "Rosmalen 1815". Verder tekeningen en foto's zijn gekopieerd (veelal verkleind) uit de collectie van de Heemkundekring Rosmalen en de privécollectie van Martien Veekens.

*Jan Derhaag bouwt aan expositie
(Foto Marc Bolsius)
(Brabants Dagblad, 11 april 2003)*

HEEMKUNDEKRING ROSMALEN

DANKT ZIJN SPONSORS

- Heijmans Nederland BV
Graafsebaan 13, 5248 JR Rosmalen
- Woningstichting De Kleine Meierij
Weidestraat 2, 5241 CB Rosmalen
- Bouwmans Oliehandel BV
Westeind 3, 5245 NL Rosmalen
- Brasserie Restaurant 'De Coelenborgh'
Schoolstraat 34, 5243 VC Rosmalen
- Van Creijj & Van Hoek BV
Huisbergenweg 6, 5249 JR Rosmalen
- Eijkelenburg Dura Bouw BV
Stationsplein 1, 5241 GN Rosmalen
- W. Gloudemans BV
Hintham 117a, 5246 AE Rosmalen
- Sanidrôme Van Grinsven BV
Raadhuisstraat 4c, 5241 BL Rosmalen
- Aann.bedr. P. Hoedemakers en Zn BV
De Grote Elst 40, 5246 JP Rosmalen
- Huijbregts Notarissen
Hoff v. Hollantlaan 5, 5243 SR Rosmalen
- Piels BV
Friezenstraat 7, 5249 JT Rosmalen
- Boek- en Kantoorvakhandel Robben
Molenhoekpassage 23, 5242 CZ Rosm.
- Hoveniersbedrijf Sequoia
Polluxstraat 4, 5243 XJ Rosmalen
- Foto Stijntjes
Molenhoekpassage 4, 5242 CZ Rosmalen
- Timmers Bouwbedrijf BV
Heikampweg 6, 5249 JX Rosmalen
- Gebr. Voets Weg- en Waterbouw
Vinkenveld 4, 5249 JP Rosmalen
- Café 't Zonneke
Hintham 36, 5246 AC Rosmalen
- Rosmalen Bouw
Saffierborch 32, 5241 LN Rosmalen
- René Holweg Transport BV
Eikenburglaan 9 a-c, 5248 BJ Rosmalen
- Grieks Speciaal Restaurant
Rodenborchweg 35, 5241 VN Rosmalen
- Venrooij Installatie Techniek BV
Heikampweg 3, 5249 JX, Rosmalen
- Ginderzande BV
Raadhuisstraat 51, 5241 BK Rosmalen
- A.C.A. Driessen
Handelskade 11, 5211 TH, 's-H.bosch
- Spar Langenhuysen
Hoogstraat 64, 5241 CT Rosmalen
- Dhr J. Verbiesen
Molenstraat 34, 5242 HA Rosmalen
- Dhr Th. Heijmans
Oude Baan 39, 5242 HT Rosmalen
- Dinos BV
Weidestraat 2, 5142 CB Rosmalen
- Apotheek Rosmalen-Bericum
Oude Baan 9, 5242 HT Rosmalen
- Haarmode Peter van Wanrooy
Striensestraat 15, 5241 AW Rosmalen
- Soos Satisfaction
Fort Alexanderstraat 31, 5241 XE Rosm.
- V.H. Infra BV
Postbus 58, 5240 AB Rosmalen
- A.G.H.J. van Zuijlen
Dorpsstraat 41, 5241 EA Rosmalen
- Donatus Ond.Verz.Mij
Hoff van Hollantlaan 8, 5243 SR Rosm.
- Horeca Belangen Vereniging Rosmalen
Amstellaan 70, 's-Hertogenbosch
- Dierenspecialzaak v.d. Berg
Oude Baan 3, 5242 HT Rosmalen
- Croonen Adviseurs BV
Postbus 435, 5240 AK Rosmalen
- Linnenbank Elektrotechniek BV
Biestkampweg 15, 5249 JV Rosmalen
- Ginderzande BV
Raadhuisstraat 51, 5241 RK Rosmalen
- Electro World Verhallen
Verl.v.Meeuwenstr. 2, 5241 TG Rosm.

HEEMKUNDEKRING ROSMALEN
DANKT BIRGITTA-SPONSORS
EN BRUIKLEENGEVERS

'Birgitta-sponsors'

- Gemeente 's-Hertogenbosch
- Aktieplan Cultuurbereik van de gemeente 's-Hertogenbosch
- De Raad van Bestuur GGZ Oost-Brabant
- Intratuin Rosmalen
- Slagerij Ger Coenraad, Rosmalen
- Bakkerij A. Van Zuijlen, Rosmalen
- Slaapcomfort Van de Veer, Rosmalen
- Textielgroothandel Bertrums, Rosmalen
- Verfhandel Langeraad, Rosmalen
- Bloemboetiek Sonia, Rosmalen
- Catering Ernst van Rosmalen, 's-Hertogenbosch
- Zusters van het H.Hart, Rosmalen
- Zusters van Liefde, Schijndel
- Lettersprint, 's-Hertogenbosch

'Bruikleengevers'

- Parochiebestuur Sint Lambertus, Rosmalen
- Gilde St.Joris en Catharina, Rosmalen
- Museum voor Religieuze Kunst, Uden
- Klooster Maria Refugie, Uden
- Heemkundekring Hoboken, België
- Afdeling Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten van de gemeente 's-Hertogenbosch
- Jan Stenhuis, Rosmalen